

Oogst van vier jaar vernieuwen in Amsterdam

WATER graafsmeer



Spiegelen,
dwarsdenken
& vlottrekken



Met oprechte trots presenteren wij het magazine WATERgraafsmeer: de oogst van vier jaar vernieuwen in Amsterdam. Op de volgende pagina's vindt u een schat aan ervaringen en lessen van vier jaar gebiedsgericht werken aan de klimaatbestendige stad, kundig samengebracht door journalist en stadsocioloog Saskia Naafs. Dit was zeker geen eenvoudige klus, want de resultaten van WATERgraafsmeer zijn even divers als vernieuwend, en laten zich niet in clichés vangen. Deze vorm, een verrassend en toegankelijk tijdschrift, past goed bij WATERgraafsmeer.

Wij nodigen u van harte uit te ontdekken wat WATERgraafsmeer heeft betekend. De artikelen putten uit bijna 30 interviews en de verslaglegging van de vele leertafels, evenementen, en excursies die de afgelopen jaren zijn georganiseerd. Lees bijvoorbeeld hoe waterveiligheid en behoud van bomen tot een innovatieve oplossing leidden op de Ringdijk (pagina 6 en 57). Of lees hoe de populaire speelplek 'Slag op de Watergraafsmeer' het verleden van de polder tot leven brengt (pagina 17). Dit magazine geeft inzicht in de werkwijze van het programma en de lessen die de netwerkaanpak van WATERgraafsmeer heeft opgeleverd.

Dankzij WATERgraafsmeer spelen Stadsdeel Oost en Waternet nu veel beter op elkaar in, en werken zij gezamenlijk aan uitvoeringsplannen voor een leefbaar en duurzaam Watergraafsmeer. Onze organisaties hebben elk hun eigen deskundigheid, maar delen een gebiedsopgave. Enerzijds is dat een geruststelling – we staan immers niet alleen in die enorme klimaatopgave – anderzijds vereist samenwerking ook een kwetsbare opstelling. Dat is niet altijd gemakkelijk. Het magazine dat u nu in uw handen heeft, vervult ons des te meer met trots.

Tot slot zijn wij het WATERgraafsmeer kernteam en alle betrokkenen bij het WATERgraafsmeer programma dankbaar. We willen in het bijzonder ook de geïnterviewden bedanken: zij hebben in het korte tijdbestek waarin dit tijdschrift tot stand kwam, hun tijd en inzichten ruimhartig gedeeld.

Veel inspiratie gewenst!

Nevin Özütok (Stadsdeel Oost)

Manfred van der Heijde (Waterschap Amstel, Gooi en Vecht)

INLEIDING
Pagina 4

BOMEN VERSUS VEILIGHEID
Zeven jaar gesteggel op de Ringdijk
Pagina 6

DELEN IS HET NIEUWE VERMENIGVULDIGEN
Pagina 12

TIENDUIZENDEN MANUREN
WATERgraafsmeer in cijfers
Pagina 32

NATTE VOETEN
Tunnel onder water
Pagina 34

STUDENTEN ALS DRIJVENDE KRACHT
Pagina 43

INNOVATIES
Proeftuin voor vernieuwing
Pagina 56

BETONDORP
Wél een waterbergende weg
Pagina 52

GRENSOVERSCHRIJDEND WATERGRAAFSMEER
Internationale aandacht
Pagina 61



Bootjes op het droge

De wilgenbootjes in Park Frankendaal zijn een tastbare herinnering aan de geschiedenis van de polder. Een educatief kunstproject als voorbeeld hoe de buurtbetrokken is bij WATERgraafsmeer.

P17

Spiegelaars, dwarsdenkers en vlottrekkers

De Raad van Inspiratie
"Wakker maken, opschudden, en agenderen, dat is de bedoeling van de Raad."

P25

Wie heeft het mandaat?

De herontwikkeling van het Eenhoorngebied is als casus 'geadopteerd' door het WATERgraafsmeer programma. Dat leidde tot discussies over verantwoordelijkheid tussen Stadsdeel Oost en Waternet.

P36



De structuur was dat er geen structuur was **P8** MANFRED VAN DER HEIJDE

WATERgraafsmeer heeft mij vleugels gegeven **P14** JURGEN HOOGENDOORN

Waternet is door WATERgraafsmeer naar buiten gekeerd **P20**

MAARTEN CLAASSEN & PAULIEN HARTOG

Voor mij was het belangrijk het platform te laten werken voor de buurt **P28** NEVIN ÖZÜTOK

Als je energie zoekt, moet je ondernemers erbij betrekken **P40**

DOLF KLOOSTERZIEL

We wilden met WATERgraafsmeer weg van de boekenwijsheid **P48**

MARTEN KLEIN

Anders omgaan met water is vooral anders omgaan met elkaar **P58** CORNÉ NIJBURG

De succesvolle zoektocht van WATERgraafsmeer

Hoe kan water bijdragen aan een klimaatbestendige en leefbare stedelijke omgeving? Vier jaar lang was de Amsterdamse polder Watergraafsmeer een proeftuin voor nieuwe werkwijzen, maatregelen en innovaties die vervolgens zijn ingepast in bestaande projecten. Het programma WATERgraafsmeer was een zoektocht naar een nieuwe rol voor water in de stad. Beide organisaties realiseerden zich dat water in potentie een hoop maatschappelijke belangen kan verbinden. Maar die kansen werden in de bestaande aanpak van onze (beheer)organisaties nog nauwelijks benut. Er werd teveel gedacht vanuit de eigen taken; het ontbrak nog aan een integrale aanpak waarbij we ook de buurt betrokken.

Brede maatschappelijke aanpak

In 2010 zijn we vanuit Stadsdeel Oost en Waternet gezamenlijk van start gegaan met het programma WATERgraafsmeer. Nieuwe uitdagingen als klimaatbestendigheid en duurzaamheid kunnen alleen slagen met een brede maatschappelijke aanpak. We wilden kennis, verbinding en enthousiasme toevoegen aan lopende projecten en initiatieven. Dat deden we door middel van een gebiedsgerichte, open aanpak. De keuze om ons te richten op één gebied in plaats van op een afgebakend thema, zorgde voor verrassende ideeën en inzichten. Het leidde ook tot interessante dwarsverbanden. In de wijk Betondorp waren vervanging van de riolering en het onderhoud van de openbare ruimte voorheen gescheiden werelden. Door WATERgraafsmeer is een nieuwe samenwer-

king ontstaan, zodat er nu parallel aan het groot onderhoud extra regenwaterberging wordt gecreëerd.

WATERgraafsmeer was een breed innovatief programma met vele deelnemers. Hun verhalen willen wij bij de afronding van het programma met u delen. De essentie is voor iedereen anders, zoals u terug zult lezen in de interviews en artikelen in dit tijdschrift. Het omgaan met de verschillende visies en belangen en die proberen te verbinden, is de kracht van WATERgraafsmeer geweest. De uitdaging zat hem in de balans zoeken: tussen kleine stapjes en grote veranderingen willen maken, tussen technische en sociale oplossingen zoeken, tussen experimenteren en zorgvuldig verankeren, en tussen kerntaken uitvoeren en innovatief werken.

De samenwerking tussen Stadsdeel Oost en Waternet was niet altijd vanzelfsprekend. Het succes van het programma hing af van de continue inzet van individuen en van het bestuurlijk draagvlak. Onze bestuurlijke ambassadeurs, Nevin Özütok en Manfred van der Heijde, hebben de samenwerking anderhalf jaar geleden een nieuwe impuls gegeven met het faciliteren van de Raad van Inspiratie (Zie artikel pg 25).

Breed netwerk

Het steeds uitbreidende netwerk van WATERgraafsmeer bestond uit ondernemers, bewoners, onderzoekers, ontwerpers, ambtenaren en beheerders. De manier van samenwerken is veelvuldig onderwerp van gesprek geweest en een aantal malen bijgestuurd. De 'principes van de poldertafel', bedacht door Zef Hemel (adjunct-directeur van de Dienst Ruimtelijke Ordening), boden ons in discussies richting en houvast.



De principes van de poldertafel

- 1 Begin klein
- 2 Sluit anderen niet uit
- 3 Laat je wapens thuis
- 4 Zet de inhoud centraal
- 5 Deel verhalen en inspireer
- 6 Gebruik geen Powerpoints
- 7 Bedwing je passies en luister
- 8 Wees nieuwsgierig
- 9 Heb vertrouwen en zet door!

Het inzetten van de poldertafel zorgde op speelse wijze voor een voortdurende reflectie. Hierdoor konden echte gesprekken ontstaan tussen bewoners, ondernemers en ambtenaren. De opzet van WATERgraafsmeer veranderde naar gelang de behoefte van de deelnemers. Het programma heeft dan ook verschillende fases gekend. In het begin is veel tijd besteed aan het opbouwen van een breed netwerk, in 2011 en 2012 vonden de meeste activiteiten plaats, en in het laatste jaar heeft een nieuw kernteam enkele kansrijke projecten gestimuleerd.

Is WATERgraafsmeer een succes?

Wij verwachtten als kernteam, net als vele anderen, meer praktijkaanpassingen te kunnen realiseren. Maar een transitie in denken en handelen vergt een lange adem. Het forceren van een snelle verandering bleek niet mogelijk. Toch is WATERgraafsmeer een succes, omdat we met een breed netwerk belangrijke stappen hebben gezet naar een integrale aanpak voor een klimaatbestendige stad. De succesfactoren waren volgens ons: de inzet van gedreven individuen, de creativiteit van studenten, het verbinden van belangen, perspectief bieden, en het lef hebben om je kwetsbaar op te stellen en bereid zijn je aan te passen. In de interviews geven diverse personen aan dat meer inkadering qua visie,

aanpak en geld slim was geweest. Wij denken dat we met deze open aanpak juist vernieuwing en inspiratie hebben kunnen bieden, zonder reguliere verantwoordelijkheden over te nemen. Onze les is dat projectopdrachtgevers de sleutelpersonen zijn: zij moeten voldoende ruimte krijgen om te bewegen. Het programma afsluiten terwijl er nog zoveel te ontdekken valt, lijkt jammer. Maar stadsbreed zien we dat de ervaringen van WATERgraafsmeer gemeengoed worden. Uit de interviews blijkt dat diverse beheerders en planmakers niet meer anders willen werken. De lessen van WATERgraafsmeer zijn overgedragen aan nieuwe programma's en keren terug in het reguliere werk van vele individuen. We nodigen de Raad van Inspiratie en andere stadsmakers uit om ons ook in de toekomst een spiegel voor te blijven houden. Samen bouwen we door aan een leefbare, toekomstbestendige stad!

Kernteam WATERgraafsmeer

Zeven jaar gesteggel op de Ringdijk

Bomen versus veiligheid

Uiteindelijk zijn drie bomen, een stronk en een struik gekapt om de Ringdijk veilig te maken. Daar gingen wel zeven lange jaren aan vooraf.

Na de dijkdoorbraak in Wilnis in 2003 zat de schrik er goed in bij het waterschap. Alle dijken in de regio Amstel, Gooi en Vecht werden extra gecontroleerd. De 27 kastanjebomen, essen en een sierkers op de Ringdijk in Amsterdam-Oost doorstonden de strenge inspectie niet. Boomwortels veroorzaken namelijk zwakke plekken in de dijk. 'Alles kappen,' zeiden de deskundigen van Waternet. Maar de omwonenden van de Ringdijk snapten niet waarom het fraaie groen weg moest. En ook het stadsdeel had zijn twijfels. Bewoners voerden actie, tekenden protest aan en schakelden hun eigen onderzoekers in. Waternet, stadsdeel en omwonenden raakten verwickeld in een slepend proces. Paulien Hartog, strateeg bij Waternet:

"Bomen zijn niet alleen een risico voor een dijk, maar ook een belangrijk onderdeel van de woonomgeving. De dijkentechnicus zei: 'Boomwortels zijn niet voorspelbaar, dus daar moet je veilig mee omgaan.' De bomenconsulent zei: 'Ja maar deze boom wortelt nooit zo diep.' Je praat een andere taal en die stadsdeelbestuurder moet een keuze maken tussen verschillende belangen. De Ringdijk was een zwaar dossier. Ondertussen liep het waterschap nog steeds dat dijkdoorbraakrisico. Zeven jaar verder zijn drie bomen gekapt en hebben we slimme sensoren in de dijk geplaatst."

Veiligheid

De bewoners zijn zich bewust geworden van de veiligheidsrisico's en zijn blij met de oplossing, net als het stadsdeel. Wethouder

Nevin Özütok: "We kunnen nu wetenschappelijk meten hoe stevig de dijk is en er zijn genoeg bomen over."

Voor Waternet was de Ringdijk een wijze les. Paulien Hartog: "Een paar maanden geleden kwam er zo'n zelfde dossier op. Via het WATERgraafsmeer netwerk zeggen bestuurders nu heel snel: 'Ik wil dat we dat anders aanpakken.' We kijken nu gezamenlijk hoe we met één onderbouwende rapportage kunnen komen, en zijn daar transparant in. We werken als één Amsterdam. Wat we niet meer doen is als Waternet zeggen: 'Die bomen moeten gekapt worden en het stadsdeel zoekt het maar uit. Zo'n houding kan niet meer. Als dat wel gebeurt, hangt het stadsdeel meteen met onze bestuurders aan de lijn.'"

Manfred van der Heijde is bestuurder bij het waterschap Amstel, Gooi en Vecht en houdt wel van een experiment. Zijn stijl is loslaten en faciliteren, en daar sloot WATERgraafsmeer naadloos op aan.

De structuur was dat er geen structuur was

Waterschap Amstel, Gooi en Vecht huist samen met uitvoeringsorganisatie Waternet in twee moderne torens aan de oostelijke oever van de Amstel, waar de rivier een flauwe bocht maakt richting Ouderkerk. Manfred van der Heijde was vier jaar lang bestuurlijk ambassadeur van WATERgraafsmeer. "Waar je in Watergraafsmeer ook iets gaat doen, je komt altijd én het stadsdeel én het waterschap tegen, dat is onvermijdelijk in zo'n diepe polder. Gaandeweg is het idee opgekomen dat er meer samenwerking moest ontstaan. We wilden ruimte bieden aan allianties die je vooraf niet kunt vermoeden. De samenwerking moest structuur krijgen, zonder al te veel structuur. Dat klinkt misschien filosofisch, maar we wilden voldoende vrijheid hebben in hoe we het zouden doen."

"Één ding was in ieder geval duidelijk: we zouden elkaar als organisaties geen vliegen afvangen: We doen dit samen. We gaan als betrokken bestuurders faciliteren en nauwelijks regisseren. Laat het maar gebeuren. Ik heb hiervoor lange tijd voor de gemeente Amsterdam gewerkt en gaandeweg ben ik gaan inzien dat je als overheid meer faciliterend moet zijn dan dirigerend. Ik ben natuurlijk nog van de inspraaktijd, dat vond ik toen al heel wat: dat je mensen het idee gaf dat ze iets te zeggen hadden."

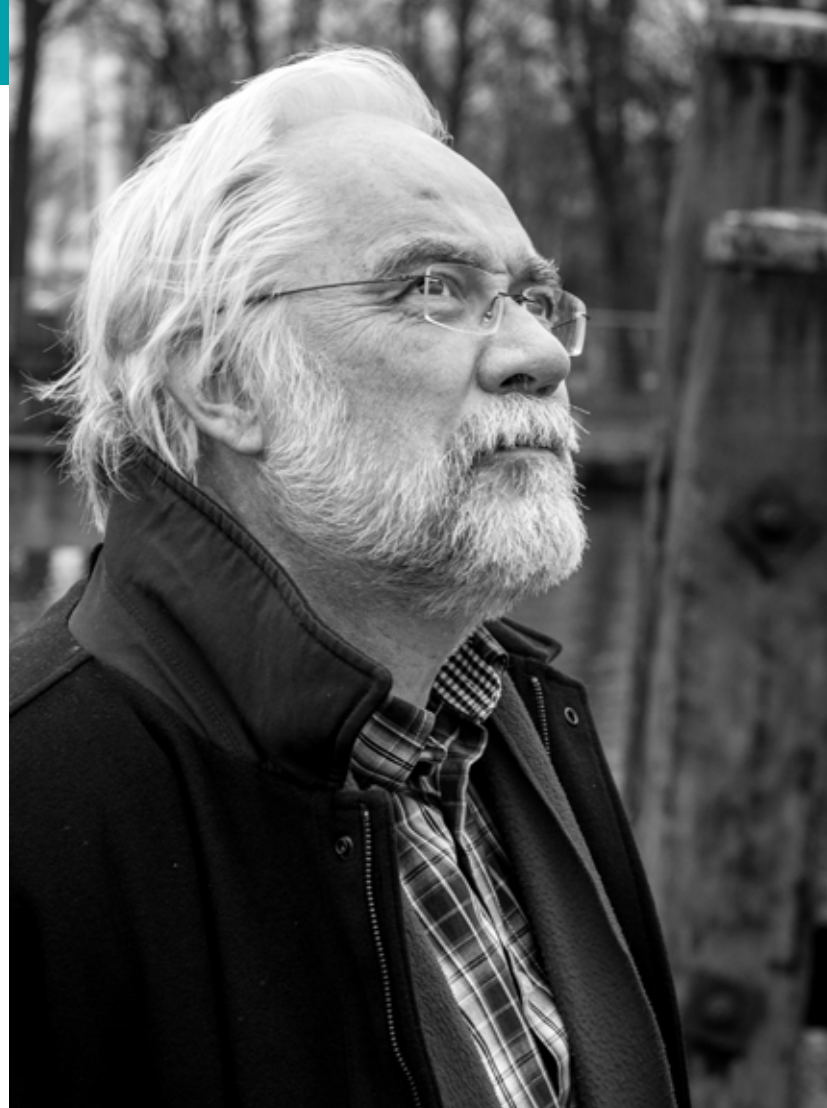
Had het programma WATERgraafsmeer van tevoren een duidelijke opgave?

"We hebben eerst gekeken naar 'wat willen we?'. We hebben de opgaves, problemen en kansen op een rijtje gezet. Er is nooit een verzamelde agenda gekomen waarop stond wat het programma WATERgraafsmeer was. Zolang de projecten maar in de wijk waren, kon het van alles zijn: fruitbomen planten in een sportpark, een waterbergende weg aanleggen in Betondorp, een waterinlaat vernieuwen of een sloot baggeren, maar ook het klimaatvriendelijk maken van gebouwen."

Wie hebben er allemaal meegedaan aan het programma?

"Mensen uit het bedrijfsleven, mensen uit de advieswereld, ingenieursbureaus. Maar ook bewoners en bedrijven uit de Watergraafsmeer. De universiteit, het Sciencepark, de Hogeschool van Amsterdam. We hadden ABN/Amro aan tafel, Casa400, een hotel, woningbouwverenigingen, noem maar op. De Jaap Edenbaan heeft meegedaan, sportparken, veel bewonersgroepen en scholen. Dan kun je je afvragen: is dat niet structuurloos? Ja, maar de structuur was dat er geen structuur was, waardoor mensen vrijer konden denken, vrijer konden filosoferen. Ze kregen de ruimte om dingen uit te proberen. Ik herinner me nog goed dat we tijdens een

Manfred van der Heijde




We hebben mensen geleerd over hun eigen schuttingen heen te kijken.

sessie in Grand Café Frankendael rondom de beroemde polder-tafel van Zef Hemel zaten, de adjunct-directeur van de Dienst Ruimtelijke Ordening. Die tafel is in 2009 de Amsterdamse inzending voor de architectuur biënnale geweest en staat nu bij ons in huis. Het is een saloon-tafel met tekstbordjes erop in westernletters: 'Sluit niemand uit' en 'Laat je wapens thuis'. Dat vond ik zelf wel een mooie. In ons geval lieten we de dominante houding van het waterschap thuis. Niet meer: 'dit moet' en 'je zult'. We wilden veel meer kijken naar waar kansen liggen."

Positieve aandacht

"Die manier van werken is een beetje ons handelsmerk en ons exportartikel geworden. Wij kwamen als project op de agenda te staan van kennisnetwerk Nederland Boven Water. Sindsdien is het hard gegaan. WATERgraafsmeer heeft daardoor veel aandacht gekregen. In 2010 kregen we ook de Waterinnovatieprijs. Door die publiciteit kregen we nationaal en internationaal bezoek over de vloer die allemaal wilden zien wat voor bijzonders we aan het doen waren in Watergraafsmeer."

"In 2011 zijn we op de Innovatie Estafette in de Van Nelle fabriek in Rotterdam geweest. Iedereen stond daar met een standje vol drukmateriaal, folders en pennen. Wij stonden daar met onze poldertafel en 'WATERgraafsmeer' op vier A4-tjes geschreven. Wat wij deden, was mensen aanspreken. Op een gegeven moment hebben we ook Melanie Schultz, de minister van Infrastructuur en Milieu aan tafel gehad en daar zijn hele leuke contacten uit voortgekomen."

Mensen vinden het bijzonder als je op zo'n manier aandacht aan hen geeft."

Vrijdenkers

Door regelmatig bij elkaar te komen en gedachten uit te wisselen is veel dynamiek ontstaan binnen WATERgraafsmeer, stelt Van der Heijde tevreden vast. "We hebben in die vier jaar regelmatig met ambtenaren en ontwerpers om tafel gezeten in ateliersessies. De gekste ideeën waren nog niet gek genoeg. Maakt niet uit, gooi maar op tafel, laat maar gebeuren. Daar zijn dingen uit voort gekomen die daarvoor niet gebeurd zouden zijn. Voorheen zaten mensen vast in hun eigen stramien, waren ze gebonden aan hun eigen afspraken. We hebben allemaal oogkleppen op, maar die zijn binnen WATERgraafsmeer afgezet. We hebben mensen geleerd over hun eigen schuttingen heen te kijken. Ook al komt er niet meteen iets concreets uit, je hebt ten minste qua geestontwikkeling een nieuw niveau gehaald."

"We hebben universiteiten en hogescholen erbij gehaald en die wisten hun studenten weer te koppelen aan onze vraagstukken. Er zijn



ontzettend veel papers en scripties geschreven. Bijvoorbeeld over het gebied De Eenhoorn: waarom de ontwikkeling van dat gebied is vastgelopen en hoe je dat weer vlot zou kunnen trekken. Soms zitten daar hele creatieve ideeën tussen. Tientallen studenten zijn hier over de vloer geweest en hebben zich op de Watergraafsmeer gestort. Daardoor hebben we nu een blijvende band met de Universiteit van Utrecht opgebouwd. Kortom, er is van allerlei kanten veel energie losgemaakt. Dat is een beetje de kracht van het verhaal."

Relatie met het stadsdeel

WATERgraafsmeer was een initiatief van het waterschap / Waternet en het stadsdeel. Alleen boterde het niet altijd tussen de organiserende partijen. "Het moet wel blijven borrelen, wil je vier jaar vol kunnen maken. Dat is bij het stadsdeel een tijdje niet aan de orde geweest. Na het samenvoegen van de stadsdelen Oost-Watergraafsmeer en Zeeburg was er een wisseling van de wacht. De overdracht was niet goed geregeld. Het programma werd opnieuw ter discussie gesteld: 'Wat hebben we eraan en hoe moeten we het inpassen?'" Als waterschap wilden we graag met WATERgraafsmeer verder. Binnen ons innovatieprogramma was ruimte voor creativiteit; we hoefden niet meteen resultaat te zien."

"Zo liepen we dus een tijdje te rommelen met elkaar, maar we zijn eruit gekomen. Met name doordat we samen besloten de Raad van

Inspiratie op te zetten. Dit clubje zeer betrokken professionals uit de buurt heeft ons over het dode punt heen getild. Tijdens het slotcongres van Nederland Boven Water in Den Bosch hebben stadsdeelwethouder Nevin Özütok en ik eendrachtig onze Raad gepresenteerd aan de poldertafel."

Van der Heijde benadrukt dat het voortbestaan van een experimenteel programma als WATERgraafsmeer erg afhankelijk is van het team dat het trekt. "Je moet een getrouwe kern hebben met wie je afspraken kunt maken en met wie je vertrouwen kunt opbouwen. Het is een lange mars die je loopt, en het einde wil je liefst samen beleven. Je zoekt met elkaar naar creatieve werkwijzen, naar nieuwe mogelijkheden en naar maximaal resultaat. Dat is de enige manier om samen te werken. Binnen WATERgraafsmeer lukte dat, misschien dat ik het daarom zo'n leuk project vind. Het is fijn als je af en toe de vrijheid krijgt zoiets te kunnen doen."

Wat heeft het WATERgraafsmeer programma volgens u bereikt?

"Misschien hebben we mensen iets meer vertrouwen in de overheid kunnen geven. We hebben als waterschap en als stadsdeel laten zien dat we er zijn. We hebben betrokkenheid getoond en laten zien dat we aanwezig willen zijn op straat. Dat we luisteren en meedenken, dat we bereid zijn om te investeren, en dat we minder willen domineren en dirigeren."



We willen minder domineren en minder dirigeren.

Delen is het nieuwe vermenigvuldigen

Op 12 december 2011 vond een groot-schalig netwerkevenement plaats, georganiseerd door WATERgraafsmeer en Nederland Boven Water, een toonaangevend landelijk netwerk over gebiedsontwikkeling, waarin WATERgraafsmeer één van de praktijken was. 'Delen is het nieuwe vermenigvuldigen,' stond op de uitnodiging. Vanuit verschillende invalshoeken is gezocht naar nieuwe oplossingen voor de wateropgaven in de laaggelegen (- 5,5 meter NAP), dichtbebouwde polder in Amsterdam-Oost.

Urban Lab Watergraafsmeer begon op de 32ste verdieping in de boardroom van de Rembrandttoren, en eindigde in de knusse kantine van schaatshal de Jaap Edenbaan. Tussendoor brainstormden groepjes over een klimaat- en toekomstbestendige Watergraafsmeer. De bonte verzameling aanwezigen waaierde in teams over het stadsdeel uit. Eén van de inleiders was een initiatiefnemer van Occupy Beursplein. Zij bekeek gebiedsontwikkeling vanuit het verrassende perspectief van de Occupy-beweging.

Manfred van der Heijde (bestuurder van waterschap AGV) was één van de aanwezigen: "Ik ben mee gegaan naar Sportpark Middenmeer, met -5,8 meter onder NAP het diepste punt van de polder. Dat sportpark moet een keer op de schop, kunnen we dan een waterbergend kunstgrasveld aanleggen? Over die gedachte hebben we gestoeid. Jurgen Hoogendoorn verzuchtte: 'Ik weet het niet meer. Dit was zoals we het altijd deden, maar dit plan van aanpak is niet meer geldig.' Hij verscheurde het ter plekke. De geest was vrij, de ballast weg. Dat was de les van die dag: traditioneel gaat niet meer. Kom los van de gebaande paden en durf eens linksaf of rechtsaf te slaan."



Deelnemers van Urban Lab WATERgraafsmeer (12-12-2011) gingen de diepte in met hun cases. Ze keken niet alleen naar het doel en de middelen, maar ook naar het proces.

Jurgen Hoogendoorn, adviseur bij het Ontwikkelingsbedrijf gemeente Amsterdam, is geïnspireerd geraakt door Waternet en Stadsdeel Oost. Jurgen kwam met WATERgraafsmeer in aanraking via kennisnetwerk Nederland Boven Water.

WATERgraafsmeer heeft mij vleugels gegeven

“WATERgraafsmeer is inspirerend, agendabepalend en trendset-tend geweest. Wat er in Watergraafsmeer gebeurt, wordt het model waarop we de hele stad gaan organiseren. Er is meer ruimte voor improvisatie gekomen. WATERgraafsmeer heeft mij bovendien duidelijk gemaakt dat water een enorme opgave is in de ruimtelijke ontwikkeling. Zonder de website www.watergraafsmeer.org was er nu geen polderdak geweest op de Zuidas, dat durf ik wel te stellen.”

Crisis

“Sinds de crisis zie je allerlei verschuivingen op het gebied van ruimtelijke ontwikkeling en water. Vroeger spraken we bij gebiedsontwikkeling met een paar projectontwikkelaars en corporaties en die zetten plukken van vijfhonderd woningen neer. Nu zit je met dertig zelfbouwers om tafel. Hetzelfde geldt voor de wateropgave. Vroeger gooide je er een gemaal in; nu zijn het allemaal kleine dingen waarvan je hoopt dat ze bij elkaar opgeteld het goede resultaat geven.”

“Mijn adjunct-directeur Cis Apeldoorn zei tijdens de WATERgraafsmeer ontwikkeldag in de Jaap Edenbaan op 12-12-11: ‘We zijn een bedrijf in identiteitscrisis, we weten niet meer wat we kunnen brengen’. Wat het programma mij vooral heeft

gebracht is transitie en innovatie. Het is voor mij enorm stimulerend geweest. Eigenlijk heeft WATERgraafsmeer mij vleugels gegeven.”

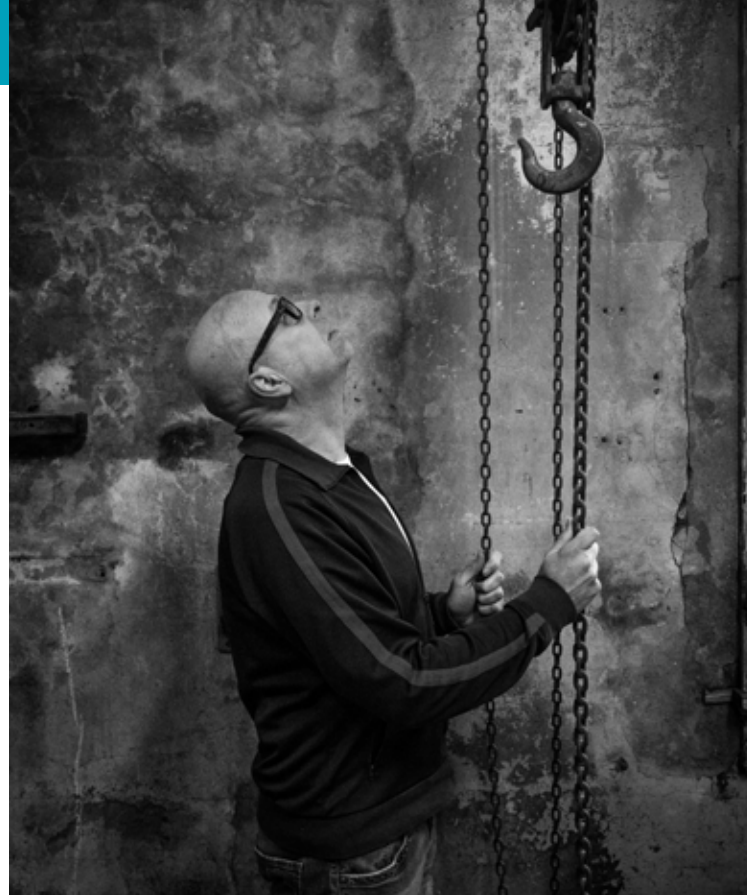
Een beetje schizofreen

“Ik kwam in contact met Maarten Claassen van Waternet, die ik heel innovatief en bevlogen vind. Ik wilde graag aan WATERgraafsmeer meedoen, experimenten vanuit het Ontwikkelingsbedrijf starten. Is dat gelukt? Eigenlijk nog niet maar we zijn er wel mee bezig, onder andere met de Nieuwe Wibaut. Kijk, ik heb 7.000 collega's in de ruimtelijke sector. Mensen zitten behoorlijk vast achter hun spreadsheets. Dat is een enorme comfortzone. Een heleboel mensen denken: ‘Help een burger aan mijn bureau!’ Dat is natuurlijk ook ingewikkeld, mensen die op je stoep staan, maar daar werk je wel voor.

Je moet een beetje schizofreen zijn als *civil servant*. Professor Geert Teisman zegt: je hebt de wereld van de orde, de regels en wetten, en je hebt de wereld van de werkelijkheid, de chaos. Hij vindt dat je als ambtenaar moet schakelen tussen de orde en de werkelijkheid. Je moet de procedures en de protocollen kennen, maar je tegelijkertijd ook kunnen bewegen in de maatschappelijke werkelijkheid.”

“Ik werk liever voor de mensen in de stad, dan voor de natte droom van projectontwikkelaars

Jurgen
Hoogendoorn



die grootschalige businesscentra willen neerzetten. Ik voelde me eigenlijk wel senang door de crisis, want daardoor kon ik de koppeling maken met de samenleving. Alles wat er bij WATERgraafsmeer gebeurde heeft me daar enorm in gestimuleerd. Vier de overvloed, doe het met wat je hebt: de gebouwen, de terreinen, maar vooral de mensen.”

“Wat je bijvoorbeeld ziet in de wijk Jeruzalem, daar rommelt het, die bewoners willen zelf aan de slag. Jeruzalem is één van de vraagstukken van de Nieuwe Wibaut, de praktijkleergang voor ambtenaren. Tien teams gaan namens de Nieuwe Wibaut door de stad en proberen een bijdrage te leveren aan ruimtelijke opgaves. De eerste editie leerde dat er soms geen concreet resultaat is. Ik ben mentor geweest bij de Nieuwe Wibaut en wat ik heel veel hoorde was: ‘Alles is al verzonnen’. Voor mensen die vanachter hun bureau oplossingen bedenken, is het schrikken wanneer ze erachter komen dat de samenleving zelf een hoop kan verzinnen.”

Expeditie naar de Barentssee

“Maar het gaat erom hoe je je eigen professe inzet om net even dat verschil te maken. Dat één plus één vijf wordt, in plaats van twee. Zie het als een expeditie naar de Barentssee: Je hebt een goed schip, je hebt een goede bemanning, je weet ongeveer waar je naar toe gaat, maar je weet niet waar je terecht komt en je weet niet wat je onderweg tegenkomt. Falen is geen probleem, maar faal wel snel.”

“En bovendien: de meeste mislukkingen zijn briljant. Post-its komen voort uit mislukte lijm. Aspartaam, dat was iemand die zat te rotzooien met eiwitten en dacht, ‘Hé, wat is dat zoet’.

Je zoekt een oplossing, maar de bijvangst is vaak interessanter.”

Zijn er in de Watergraafsmeer van die briljante mislukkingen geweest?

“Is het Eenhoorngedebied een briljante mislukking? Ik was zelf mentor van een Nieuwe Wibautgroep die geen concreet product heeft opgeleverd. Daar waren ze zelf erg gefrustreerd over. Maar wat zou er gebeurd zijn als ze er niet waren geweest? Ze hebben steentjes in vijvers gegooid en golven veroorzaakt. In het Eenhoorngedebied is er op dit moment misschien geen concreet resultaat, maar er zijn wel een aantal mindsets open gegaan waardoor de kans op resultaat groter is geworden.”

“WATERgraafsmeer was feitelijk ook een expeditie. Als ik afstand neem is de impact groter dan je op het eerste gezicht zou denken. De invloed van WATERgraafsmeer reikt verder dan Stadsdeel Oost en zelfs dan Amsterdam. Op de website Nederland Wordt Anders (www.nederlandwordtanders.nl) staat het polderdak als één van de inspirerende voorbeelden. Je ziet dat wat in de Watergraafsmeer begon, nu in de portefeuille van de Rijksbouwmeester zit en op de website van Nederland wordt anders staat. Op die reikwijdte mag men trots zijn. Hoewel er in Watergraafsmeer misschien minder is gebeurd dan men had gehoopt; het gedachtegoed, de ideeën en de pilots hebben behoorlijk invloed gehad in mijn optiek.”

De slag op de Watergraafsmeer

Bootjes op het droge

De wilgenbootjes in Park Frankendael zijn een tastbare herinnering aan de geschiedenis van de polder. Het educatieve kunstproject is een voorbeeld van hoe de buurt betrokken is bij WATERgraafsmeer.

Op de grote speelweide van Park Frankendael ligt een vloot wilgenboten op het droge. Met mooi weer klauteren kinderen er op en in, en snuffelen honden nieuwsgierig aan de groene scheuten. De van wilgen tenen gevlochten schuiten zijn in het voorjaar van 2011 door beeldend kunstenaar Jan van Schaik – ‘de wilgenman’ – in het park geplaatst. Het kunstwerk is uitgevoerd naar een idee van buurtbewoner en ontwerper Carolien Wendte. Het is een educatief project dat verwijst naar de geschiedenis van de Watergraafsmeer. Kinderen van omringende basisscholen hebben meegewerkt aan het kunstwerk en maakten zelf kleine modelbootjes.

“We wilden het bewustzijn van water bij de bewoners en ondernemers van de Watergraafsmeer vergroten,” vertelt Broer Soolsma, participatiemakelaar van Stadsdeel Oost. “Daarover hebben we een brainstorm gehad met het stadsdeel, Waternet en een clubje

“We wilden het bewustzijn van water bij de bewoners en ondernemers vergroten.”



De feestelijke onthulling van de wilgenbootjes, begin 2011

De invloed van WATERgraafsmeer reikt verder dan Stadsdeel Oost en zelfs dan Amsterdam.

Terug in de tijd

De Watergraafsmeer is met -5,5 meter onder NAP de diepste polder van Amsterdam. Waar nu het park, woonwijken en een drukke winkelstraat liggen, was vroeger alleen water. De Watergraafsmeer, toen nog een binnensee, was het toneel van belangrijke zeeslagen aan het begin van de Tachtigjarige Oorlog.

Zeeslagen

In 1573 is de oorlog tussen de Nederlandse protestanten en de Spaanse katholieke bezetter al vijf jaar in volle gang. Haarlem is omsingeld en van de rest van de wereld afgesloten; niemand kan de stad in of uit. Willem van Oranje wil de Haarlemmers helpen door ze via het Watergraafsmeer wapens en voedsel te brengen. Daarvoor moet de binnensee wel terugveroverd worden op de Spanjaarden. Hij geeft de Watergeuzen de opdracht de dijk tussen de Diemerzee en het IJ door te steken. Het is het begin van een serie zeeslagen op de Watergraafsmeer.

Een kleine honderd jaar later wordt in 1629 de Diemerzee drooggelegd en ontstaat de polder Watergraafsmeer. Nadat de dijk in 1651 doorbreekt tijdens de Sint Pietersvloed, wordt de polder opnieuw droog gemalen. De huidige rechthoekige verkaveling is kenmerkend voor de 17e eeuw. Aan de randen zijn groene gebieden gemaakt die als waterberging dienen.

Vroeger ontsnapten welgestelde Amsterdamse burgers de drukke stad en weken ze uit naar de Watergraafsmeer. Daar hadden ze riante buitenverblijven, waarvan Park Frankendaal nog een overblijfsel is.

Nog tot 1921 was Watergraafsmeer een zelfstandige gemeente met zo'n tienduizend inwoners, daarna werd het dorp opgeslokt door Amsterdam. Sinds 2010 maakt Watergraafsmeer deel uit van Stadsdeel Oost.



De kleine wilgenbootjes gevlochten door basisschoolkinderen.

betrokken bewoners." Het idee van de wilgenbootjes noemt Soolsma 'een kadootje van de buurt'. "Het was één van de eerste concrete resultaten binnen WATERgraafsmeer. Daarvoor was het voornamelijk netwerken en praten. Mede door de wilgenbootjes is het bewustzijn van wonen en werken in een polder vergroot."

Kunstwerk geadopteerd

De wilgenbootjes zijn bedoeld als tijdelijk kunstwerk, maar liggen inmiddels al weer drie jaar in het park. Dat is mede te danken aan de inzet van de Vrienden van Frankendaal,

"Het is een speelobject, maar het geeft ook betekenis aan de plek. Je bouwt daarmee aan het bewustzijn van water en wonen in een polder."

een groep van zo'n 750 betrokken bewoners die het kunstwerk in 2013 hebben geadopteerd. Zij zamelen geld in om het beheer van de bootjes mogelijk te maken en de wilgentenen bij te kunnen snoeien. Er staat een bordje met uitleg bij de bootjes zodat nieuwsgierige passanten meer over de geschiedenis van de Watergraafsmeer kunnen leren. Daarnaast wordt informatie over het project ontsloten via een QR-code die leidt naar de website www.watergraafsmeer.org. Ook voor Maarten Claassen, strateeg bij Waternet en aanjager van WATERgraafsmeer, staan de

wilgenbootjes hoog op de lijst van tastbare resultaten van WATERgraafsmeer. "Het is een kleinschalige interventie, maar met grote betekenis. Scholieren in de Watergraafsmeer hebben meerdere keren wilgenteenbootjes in de klas gevlochten. Daarmee krijgen ze ook les over de historie, over het water, over de toekomstige doelstellingen in de polder en het duurzaamheidsprogramma. Het is een speelobject, maar het geeft ook betekenis aan de plek. Je bouwt daarmee aan het bewustzijn van water en wonen in een polder."

Maarten Claassen en Paulien Hartog waren vanuit Waternet de aanjagers van WATERgraafsmeer. Als strategen hadden ze een vrije rol, alleen merkten ze dat niet iedereen diezelfde ruimte kreeg.

Waternet is door WATERgraafsmeer naar buiten gekeerd

Hoog in het kantoor van Waternet, met vrij uitzicht over de Amstel, vertellen de strategisch adviseurs over hun ambitieuze plannen voor WATERgraafsmeer. Claassen was tot 2013 programma-manager en procesfacilitator. Hartog verbond als ambassadeur het programma aan veel nationale en internationale programma's en evenementen, en was vooral in de begin- en eind periode actief.

Organisatie van techneuten

Paulien Hartog: "Waternet is een watercyclus-bedrijf. Dat betekent dat de taken van waterschap, gemeente en drinkwaterbedrijf bij ons zijn geïntegreerd. Vijf jaar geleden vonden we dat het nog een stuk optimaler kon. We waren dan wel één organisatie geworden, maar elke sector was nog steeds zijn eigen silootje. Je moet je voorstellen dat dit een beheerorganisatie van techneuten is, van mensen die zijn opgeleid om uit te rekenen welke buis er in de grond moet. Enerzijds moesten we ons slimmer intern verbinden, anderszijds moesten we ons ook slimmer met de stad verbinden."

Maarten Claassen: "We zijn als Waternet met WATERgraafsmeer eigenlijk naar buiten gekeerd. We hebben gekeken hoe de stad verandert en hoe wij daar waarde aan toe kunnen voegen."

Wat hield WATERgraafsmeer in?

Hartog: "Leefbaarheid en toekomstbestendigheid waren de steekwoorden. Hoe kunnen we beter omgaan met extremen in het klimaat, met schaarste in grondstoffen? Hoe kunnen we het dagelijks beheer slimmer en efficiënter maken? Dat was op hoofdlijnen de opgave, maar we hebben nooit vastgelegd waar we wilden uitkomen."

Er was dus geen einddoel vastgesteld?

Claassen: "Het was nadrukkelijk niet de bedoeling om van tevoren een strak programma op te stellen. Het samenspel tussen de partijen zou moeten leiden tot een gezamenlijk programma. Het ging erom de wijk, met alle dynamiek daar omheen, met ieders doelstellingen te verbinden. Wij probeerden zoveel mogelijk mensen daarvoor te interesseren. Het netwerk van Nederland Boven Water, maar ook universiteiten, hogescholen, studenten, ondernemers en bewoners."

"Eigenlijk gaat het erom dat je meer wilt co-creëren. Dat je niet meer als overheid zegt op welke manier je het wilt doen, maar dat je het gesprek aan gaat. Je wilt bijvoorbeeld meer energie opwekken, of meer water bergen in een weg. Maar moet dat nou met andere steentjes, met andere lantaarnpalen, of moeten we iets met het riool of de ondergrond gaan doen?"

Paulien Hartog & Maarten Claassen



We beoogden een open platform, alle initiatieven waren welkom. Die openheid is ook best eng, maar wij hebben veel ruimte genomen om te experimenteren.



Normaal gesproken zou je het uittekenen, op de markt zetten en klaar. Maar wij wilden als Waternet veel eerder met betrokken partijen om tafel gaan.”

“We hebben met verschillende organisaties om tafel gezeten. Er waren leertafels op verschillende thema's als gebiedsontwikkeling, educatie, water en ondernemen. Dat gaf een agenda en die verbonden we met lopende projecten. De leertafel economie heeft bijvoorbeeld gekeken naar waardestromen in de wijk. Ze zijn met business cases bezig geweest om te kijken hoe je dynamiek en duurzaamheid kunt krijgen in de stad. Dan kwamen er verzekeraars aan tafel, of ondernemers die op een andere manier mee wilden denken.”

Levert zo'n leertafel iets op?

Claassen: “Uiteindelijk zie je dat veel verwatert, omdat het eigenaarschap ontbreekt of ideeën niet goed genoeg zijn. Projecten lopen vast doordat er geen duidelijke opdrachtgever van de vernieuwing is. Dat is vooral lastig als je

drempels tegenkomt. Daarin probeer je als programma te faciliteren. Alleen past een nieuwe werkwijze niet altijd binnen beheerorganisaties die willen monitoren, rapporteren, bijsturen, en lintjes knippen.”

Hadden jullie meer resultaat verwacht?

Claassen: “Er had meer gekund als je kijkt naar de lijst met projecten. We hadden warmte uit rioolwater kunnen halen, we hadden grondwaterproblemen willen oplossen, de waterkwaliteit structureel willen verbeteren. Er is zo'n lijst met dingen die we hadden willen doen maar niet voor elkaar hebben gekregen omdat bijvoorbeeld het bestek al voor tien jaar vast staat. De economische crisis heeft ook impact gehad, het bouwvolume is momenteel laag. Zo lagen er prachtige water neutrale en energiezuinige plannen voor Zeeburgia in Middenmeer. Maar het geld was op en de stekker ging eruit. Zo was het ook in het overleg met de woningcorporaties, dat ging hartstikke goed en toen was het: 'Sorry, wij gaan dit gebied niet oppakken. Vanuit het programma wilden we aanjagen en verbinden.

Het WATERgraafsmeervirus

Volgens Roelof Kruize, algemeen directeur bij Waternet, was WATERgraafsmeer een leerproject. “Het was een avontuur. Een zoektocht naar nieuwe, integrale oplossingen, zonder de bijbehorende spelregels en budgetten. We wilden niet langer alleen naar de techniek kijken. Water en de openbare ruimte kun je niet los van elkaar zien.”

Heeft het een cultuurverandering binnen jullie organisatie teweeg gebracht?

Hartog: “Ja, dat is wat wij het WATERgraafsmeervirus noemen.

Een open houding, samen zoeken naar een goede oplossing en niet meer dat 'hier houdt mijn taak op'. We wilden de ingesloten cultuur doorbreken waarin iedereen zijn eigen domein heeft. Natuurlijk was het heel moeilijk om mensen in die modus te krijgen, inclusief onszelf. Achteraf is het echt een programma van optimisten geweest. We wilden het verschil maken. Her en der is dat wel gelukt, maar zo'n proces is niet altijd meetbaar.”

Kruize: “Een cultuuromslag is ook niet makkelijk in een organisatie van 2.000 mensen. Waternet is

opgedeeld in afdelingen en teams. WATERgraafsmeer ging daar dwars doorheen, wat ik heel leuk vond, maar soms was het moeilijk om het intern te verkopen. Wat hielp is de externe publiciteit. WATERgraafsmeer was een van de pareltjes van Waternet.” Kruize is erg enthousiast over het programma: “Het is de werkwijze voor de toekomst. We zoeken in overleg de meest aantrekkelijke win-win situaties en kiezen voor slimme oplossingen.”

Uiteindelijk zijn het de projectverantwoordelijken die moeten uitvoeren. Zodra zij andere prioriteiten en taken krijgen, houdt het op. Je kunt niet blijven trekken. Veel goede intenties sneuvelen wanneer ze langs formele procedures moeten. De duidelijkste uitspraak vond ik: 'Ik wil je wel steun geven, maar als ik het nu doe, dan kost het me de kop'. 'Jemig,' dacht ik toen, 'had me dit een jaar eerder gezegd'.”

Vrije rol

Hartog: “We beoogden een open platform, alle initiatieven waren welkom. Die openheid is ook best eng, maar wij hebben veel ruimte genomen om te experimenteren. We zitten ook op een plek in de organisatie die een vrije rol mogelijk maakt. Niet iedereen was er altijd even blij mee, maar Maarten en ik zijn vrij eigenwijs. We zijn beiden vasthoudende types.”

Die ruimte om te experimenteren was niet iedereen gegeven. Nadat mede-initiatiefnemer Marten Klein in 2011 vanuit Stadsdeel Oost overstapte naar een andere functie, kwam er meer verantwoordelijkheid bij Waternet te liggen en werd het programma WATERgraafsmeer ter discussie gesteld.

Claassen: “Na Martens vertrek is veel energie gaan zitten in mensen binnen het stadsdeel mee te krijgen in het programma. Ze wilden weten waar WATERgraafsmeer voor was en waar het geld vandaan zou komen. Ze vroegen zich af waarom het doel niet specifieker was, maar dat was op voorhand niet onze opzet.”

Je moest het programma steeds opnieuw verdedigen?

Claassen: “Ja, of stoppen en opnieuw beginnen met een duidelijke focus. Uiteindelijk wil je ook focus aanbrengen want je kunt niet heel die stad veranderen. Dat is zinloos. Maar het zijn de spelers die het spel bepalen.”

Hartog: “We hebben als Waternet af en toe iets teveel opgelost. Het was ook wel makkelijk dat wij het initiatief namen. Dat hebben we in het laatste jaar duidelijk niet gedaan. Dan kom je ook in een beter evenwicht.”

Wat zijn voor jullie persoonlijk belangrijke lessen geweest?

Claassen: “WATERgraafsmeer gaat heel erg over de verantwoordelijkheid nemen voor een vraagstuk dat groter is dan je eigen domein. Dat maakt ook dat er altijd spanning staat tussen wat je wilt bereiken als programma en de verantwoording die je aan je organisatie aflegt. Het was inspirerend om zoveel mensen te ontmoeten en samen te zoeken naar nieuwe wegen. Het benutten van netwerken helpt je tot de essentie door te dringen. Hierdoor kun je beter reflecteren, programmeren en organiseren. WATERgraafsmeer was een fantastische proeftuin en dynamische leeromgeving.”

Hartog: “Je leert ontzettend veel van de praktijk. Hoe leuk die boekjes ook klinken, het werkt echt op elke straat weer anders. En ik heb de waarde van verschillende stakeholders leren waarderen. Je eigen werkelijkheid is toch erg relatief. Je kunt wel enthousiast zijn, maar je moet ook een



Eigenlijk gaat het erom dat je meer wilt co-creëren. Dat je niet meer als overheid zegt op welke manier je het wilt doen, maar dat je het gesprek aan gaat.

beetje bescheiden zijn in de schaal waarop je het verschil kunt maken. Durf ook te falen. Durf een proces in te gaan waar risico in zit. Dat is nodig om vooruitgang te boeken. Als je altijd risicomijdend bent, zal je nooit een andere weg vinden.”

Claassen voegt daaraan toe: “Natuurlijk zijn er ook beheertaken die standaard uitgevoerd moeten worden, maar er zijn veel zaken die buiten je eigen discipline om gecombineerd kunnen worden en dan kun je tot iets heel nieuws komen. Dat is eigenlijk wat je nu overal in de stad ziet gebeuren. We worden met zijn allen een andere overheid. Dat zie je bijvoorbeeld terug in De Nieuwe Wibaut, de opleiding voor ambtenaren die meer met de maatschappij willen samenwerken. Wat wij met WATERgraafsmeer geleerd hebben, dragen we graag over.”

Hartog: “Bij WATERgraafsmeer hebben we de centrale stad er niet bij kunnen betrekken, dat lukt bij de opvolger Amsterdam Rainproof wel. WATERgraafsmeer was het initiatief van twee diensten. Maar in een bottom up zoektocht moet je zo af en toe bovenlangs kunnen. Dat merk ik nu met Rainproof: je kunt een heleboel initiatief nemen maar op het moment dat de wethouder erachter staat, komt er veel meer op gang.”



Amsterdam Rainproof

Amsterdam Rainproof is het volwassen broertje van WATERgraafsmeer. Een stadsbreed programma met, in tegenstelling tot zijn voorganger, een duidelijke opdrachtgever, een actief betrokken directie en de noodzakelijke middelen. De hoofdlijn en werkwijze staan van tevoren vast. Rainproof zorgt ervoor dat Amsterdam vanaf 2015 beter bestand is tegen hevige regenbuien. Kruize: “Rainproof had niet zonder WATERgraafsmeer gekund. We werken meer zelfsturend, meer zelfregulerend. Alleen hebben we nu een duidelijker referentiekader en hanteren we een modelmatige aanpak. Er wordt minder ad hoc gewerkt.” En, voegt hij er glimlachend aan toe: “De aanjagers hoeven zich niet meer zo eenzaam te voelen.” Dat betekent meer terugkoppelen, minder geharrewar over budgetten en minder bureaucratie.

Spiegelaars, dwarsdenkers en vlottrekkers

De Raad van Inspiratie is eind 2012 in het leven geroepen. Het groepje bewoners en professionals stort zich op concrete projecten in Watergraafsmeer. In de Raad zitten ‘spiegelaars, dwarsdenkers en vlottrekkers’.



“Voor de crisis waren er altijd investeerders te vinden. Nu moet er meer gebruik gemaakt worden van de kennis en kracht in de wijk.”

Met hun kennis en kunde probeert de Raad van Inspiratie vastgelopen projecten vooruit te helpen. Soms gaat het om een heel simpel advies, zoals bij het baggeren van een watergang: ‘Ga de deuren langs en leg bewoners de noodzaak van het baggeren persoonlijk uit.’ Soms buigen ze zich over complexere gebiedsontwikkeling, zoals in het Eenhoorngebied en de wijk Jeruzalem.

Tom Smit, betrokken bij kennisnetwerk Nederland Boven Water en gepensioneerd senior adviseur bij Royal Haskoning, zit vanaf het begin in de Raad. Hij heeft een sterke binding bij de wijk. “Mijn ouders zijn allebei begraven op de Nieuwe Ooster en mijn vrouw is in Watergraafsmeer geboren. Ik ken de wijk als mijn broekzak zal ik maar zeggen.”

Met de Raad wordt volgens Smit een nieuwe koers gevaren. “Voor de crisis zijn intrede deed, waren er altijd voldoende investeerders

te vinden. Nu moet er meer gebruik gemaakt worden van de kennis, kunde en professionele kracht in de wijk. Ik denk dat het een veel betere aanpak is. Het is eigenlijk raar dat we dat niet eerder gedaan hebben. Je creëert meer betrokkenheid in de wijk.”

Van eetclub tot denktank

Het idee voor de Raad komt bij Manfred van der Heijde vandaan, bestuurder van waterschap Amstel, Gooi en Vecht. Begin jaren tachtig was hij assistent van Michael van de Vlis, wethouder ruimtelijke ordening in Amsterdam. “Die man verzamelde altijd mensen om zich heen die buiten de box konden denken: ambtenaren, juristen, journalisten enzovoort. Hij benutte ze om problemen te verkennen, om dingen uit te proberen. Dat gebeurde in de vorm van een eetclub, iedere zes weken op vrijdagavond.”

Een zelfde denktank wilde Van der Heijde voor de Watergraafsmeer. In de Raad zitten wetenschappers,



Baukje Kothuis: "Waternet en Stadsdeel Oost proberen echt iets nieuws. Ik vind het inspirerend dat niet van tevoren vast staat wat de uitkomst is."

bestuurders en ondernemers uit de buurt die hun expertise onbetaald inzetten. 'Spiegelvaarders, dwarsdenkers en vlottrekkers,' noemt Van der Heijde ze.

Stadsdeelwethouder Nevin Özütok is actief bij de Raad betrokken en droeg leden aan. "Het zijn mensen met verschillende achtergronden en het heeft even tijd gekost om goed te doorgronden wat we voor elkaar kunnen betekenen en hoe we dat kunnen concretiseren. Dat was ook mijn initiële zorg: het is wel leuk, praten met heerlijke spijs en drank, maar het moet ook iets opleveren voor de wijk. Gelukkig heeft de Raad van Inspiratie dezelfde behoefte, daar ben ik heel erg blij mee."

Het voordeel van de Raad van Inspiratie is dat ze betrokken zijn bij de wijk, maar niet gebonden aan een organisatie, budget of deadline. Wim Hafkamp, milieueconoom en professor aan de Erasmus Universiteit, zit in de Raad en woont in één van de diepst gelegen delen van de Watergraafsmeer. "Wakker maken, opschudden, en agenderen, dat is de bedoeling van de Raad; het

veranderen van gedragspatronen. Als een project is vastgelopen, kijken we of we dat kunnen vlot-trekken met nieuwe kennis, nieuwe netwerken en wellicht nieuw geld."

Iedereen kan iets doen

"Waterschappen zijn ingenieursbastions, ze moeten nu wel vermaatschappelijken," vervolgt Hafkamp. Door klimaatverandering worden de risico's groter, de kosten van watermanagement lopen op. "Als de eindejaar rekening die je van Waternet krijgt met een factor twee duurder wordt, is dat een probleem. Maar je kunt het ook als kans zien en bewoners veel meer bij oplossingen betrekken. In plaats van een nieuwe waterberging aanleggen voor vele miljoenen, kun je iedereen een regenton neer laten zetten waar 200 liter water in past. Dan doen we allemaal een klein beetje."

Die filosofie past Hafkamp dicht bij huis toe. Hij woont in de wijk Park de Meer, in de jaren negentig gebouwd op de plek van het oude Ajax stadion. Hafkamp heeft zonnepanelen op zijn dak, en een laag sedum. "Dat dak kan tientallen millimeters regenwater vasthouden

"Wakker maken, opschudden, en agenderen, dat is de bedoeling van de Raad."

en met vertraging weer afgeven." Voor het groendak ontving hij overheidssubsidie. Maar, zegt hij: "zo'n subsidieprikkel voor groene daken alleen is niet genoeg. Ik geloof niet in een centrale aanpak, echte verandering moet van onderop komen."

Ook Baukje Kothuis woont in de Watergraafsmeer, op de rand van de wijk Jeruzalem. Ze promoveerde op burgerparticipatie en communicatie op het gebied van waterveiligheid, en is lid van de Raad van Inspiratie. "Waternet en Stadsdeel Oost proberen echt iets nieuws. Ze koppelen de wateropgave aan innovatieve gebiedsontwikkeling. Ik vind het inspirerend dat niet van tevoren vast staat wat de uitkomst is. Ze tonen



Jeruzalem

Het gebied waar de Raad van Inspiratie zich in heeft vast gebeten heet Jeruzalem. Het wijkje met de karakteristieke witte laagbouw en platte daken maakt onderdeel uit van tuindorp Frankendaal. De bebouwing uit begin jaren vijftig is in 2010 tot rijksmonument verklaard.

Lange tijd was de toekomst van Jeruzalem onzeker. Al in de jaren tachtig zijn plannen gemaakt voor modernisering van de wijk, wat in die tijd nog grootschalige sloop / nieuwbouw betekende. Het stuitte op veel verzet van bewoners en

leidde tot politieke verdeeldheid. De plannen werden in de koelkast gezet om er pas in 2006 weer uit gehaald te worden. Woningcorporatie Rochdale maakte opnieuw een renovatieplan, dit keer met inachtneming van de cultuurhistorische waarde van de wijk. In 2008 werd het stedelijk ontwikkelingsplan geaccordeerd door het stadsdeel en de rijksdienst voor archeologie, cultuurlandschap en monumenten. Twee jaar later kondigde de corporatie aan voorlopig geen geld te hebben om de plannen uit te voeren.

Tom Smit van de Raad van Inspiratie: "Men is al zo'n twintig jaar aan het kijken of ze die wijk kunnen verbeteren. Het zijn duplexwoningen van 40 m², ideale starters-

woningen. Aanvankelijk wilden ze de woningen slopen. Nu kijken we of we de huizen duurzaam kunnen herbouwen. Op een kleine schaal, 10 of 20 huizen tegelijk, de huidige bewoners kunnen er blijven wonen. De woningen worden energie-neutraal gemaakt. Het geld dat je na de verbouwing kwijt bent aan verhoogde huur, verdien je terug door lagere energiekosten."

Om de renovatie door te laten gaan, zoekt de Raad investeerders uit de wijk en dat lijkt te lukken. Smit: "Er wonen genoeg vermogende mensen in deze wijk die bereid zijn tegen een rendement van 3 of 4 procent te investeren." Zo worden bewoners nog meer betrokken bij de buurt.

een hoop vertrouwen en goodwill in elkaar, maar ook in de Raad."

De deuren langs gaan

Een van de eerste projecten waar de Raad zich tegenaan bemoeide was een verwaarloosde watergang die gebaggerd moest worden. Dat stuitte op verzet van bewoners wier achtertuinen aan de watergang grenzen. Ze waren bang dat de bomen gekapt zouden worden en de oevers kaal getrokken. Daarmee zou ook een deel van de geluids-isolatie tussen de woningen en de nabijgelegen school verdwijnen.

Kothuis: "Ik heb bij een paar bewoners aangebeld om te vragen wat het probleem nou was. Dat hebben we vervolgens binnen de Raad van Inspiratie besproken. Het probleem was eigenlijk te simpel om niks mee te doen." Het advies aan de gemeente was om geen afstandelijke mededeling per brief te doen, maar om de deuren langs te gaan en in gesprek te gaan met bewoners.

Kothuis is van huis uit organisatie-antropoloog. Het vernieuwende van WATERgraafsmeer en de Raad is vooral de werkwijze zegt ze.

"De opgave en richting staan niet vast met het idee dat het iets nieuws op kan leveren. Dat is ergens ook heel eng, want het gevaar is dat het proces alle kanten uit zwabbert en niks oplevert." In de werkwijze zit een ingebakken paradox, zegt Kothuis: "Je probeert greep op het proces te krijgen, maar het proces is juist alles los laten. Overheden hebben de mond vol van faciliteren, maar het staat nog in de kinderschoenen. Het is nog lang niet cultureel ingebed."

Nevin Özütok hamerde als stadsdeelwethouder Openbare ruimte, groen en duurzaamheid op tastbare resultaten voor WATERgraafsmeer. In het laatste jaar van het programma koos ze bewust voor een concrete aanpak.

☞ Voor mij was het belangrijk het platform te laten werken voor de buurt ☜

Nevin Özütok was gedurende vier jaar bestuurlijk ambassadeur van WATERgraafsmeer vanuit Stadsdeel Oost. "Ik ben altijd geïnteresseerd geweest in water, maar dat heeft met mijn achtergrond te maken. Ik kom uit een droge streek en nu woon en werk ik in één van de natste gebieden. Ik ben opgegroeid in het zuiden van Turkije waar de zomerdroogte heel lang duurt. Als het regende, zetten we overal bakken neer om zoveel mogelijk water op te vangen. Het bewustzijn van water heb ik van kleins af aan mee gekregen. Je kunt water als een probleem zien, maar het is ook iets kostbaars. Daarom ben ik als bestuurder geïnteresseerd in alles wat Waternet doet."

Wat was volgens u de bedoeling van WATERgraafsmeer?

"Dat was voor mij in het begin heel erg de vraag. Het moest een platform zijn voor professionals waar bewoners, deskundigen, en universiteiten aan konden deelnemen. Maar het was zo vaag, dat je voorlichtingsmateriaal nodig had om het uit te kunnen leggen. Ik vond dat je het ook in een paar simpele zinnen uit moest kunnen leggen, want verandering komt alleen met de betrokkenheid van bewoners. Zeker op het gebied van duurzaamheid heb je de creativi-

teit en inzet van iedereen nodig. Deskundigen kunnen richting geven, maar voor mij zijn de ideeën en betrokkenheid van bewoners net zo waardevol. Dus ik ben gaan zoeken naar hoe je dit concreet kunt maken. Als je zegt dat de Watergraafsmeer 5,5 meter onder NAP ligt, heb je al een helder beeld, dan komt het ook dichtbij. Een beeld is sprekender dan een abstract platform waar ideeën en deskundigheid worden uitgewisseld."

Wat was vanuit het stadsdeel het belang om mee te doen aan het programma?

"Het zijn onze inwoners en wij zijn voor hun het eerste aanspreekpunt. De lokale overheid, dat zijn wij. Als het regent, als het waterniveau laag of hoog is, dan treft het onze bewoners en hun huizen, tuinen en straten. Voor mij was het belangrijk om het platform te laten werken voor de buurt."

Hoe was de samenwerking tussen het stadsdeel en Waternet?

"We zijn vertrouwd geraakt aan elkaar. We willen allebei dat het leefbaar blijft en dat bewoners droge voeten houden, ondanks klimaatverandering. Wil je nu al maatregelen nemen, dan heb je elkaar nodig. Je hebt vertrouwen nodig om

Nevin Özütok

Je moet je kwetsbaar durven opstellen, kennis willen delen.

elkaars rol en deskundigheid te kennen en de samenwerking te optimaliseren. Ik denk dat we dat de afgelopen vier jaar zeker hebben gedaan. We staan dicht bij elkaar en het zoeken naar gezamenlijke oplossingen gaat gemakkelijker.”

Heeft u daar een voorbeeld van?

“Heel simpel. Als in mijn buurt de straat blank staat, vraag ik of de straten wel goed zijn geveegd door ons. Als het iets anders is, bijvoorbeeld de pompen, ga ik naar Waternet. Wij zijn nu beter geïnformeerd over wat hun taken zijn en wat hun toegevoegde waarde is. Je legt snel contact en dan is het binnen een paar dagen opgelost.”

Is de verdeling van verantwoordelijkheden tussen het stadsdeel en Waternet duidelijk?

“Dat moet je goed met elkaar afspreken. Samenwerken is ook durven. Daarom heb ik ook waardering voor de insteek van het WATERgraafsmeer programma. Je moet je kwetsbaar durven opstellen, kennis willen delen. Je moet elkaar ook kansen geven zodat je groeit in de samenwerking. Op het moment dat je elkaar vertrouwt, kun je makkelijker uitwisselen.”



“We hebben periodiek overleg gehad over onze dilemma's. Als bestuurders hebben we ook wel eens tegen elkaar gezegd: 'dit heeft geen zin.' Als ik bepaalde bedoelingen niet kan waarmaken, moet je dat uitspreken: 'Ok, dit is jullie ambitie, maar wij kunnen maar tot zo ver en niet verder'. Je moet grenzen aangeven en frustraties uitspreken, anders komt het apparaat niet verder en krijg je het gevoel dat je aan elkaar zit te trekken.”

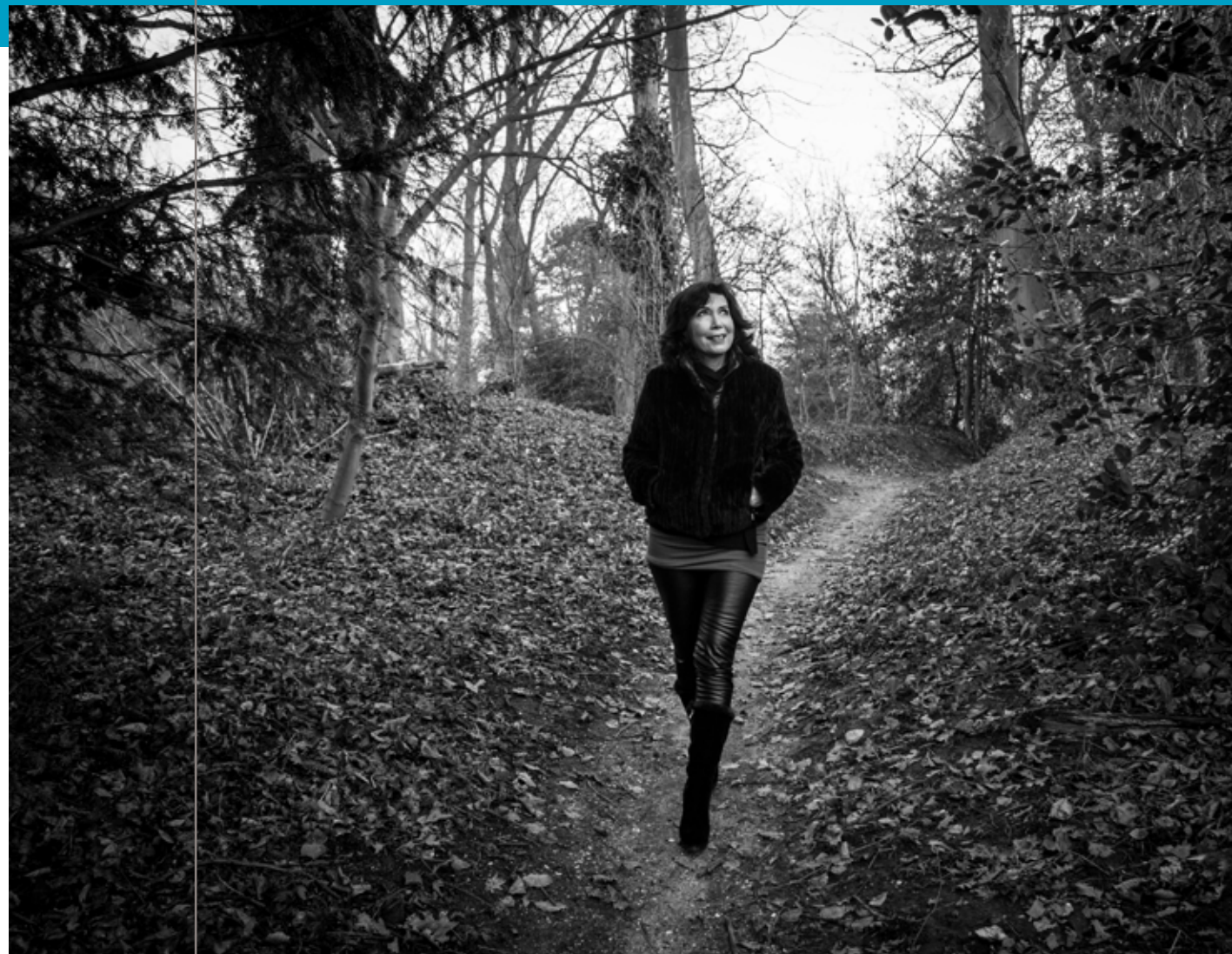
Tastbaar resultaat

In 2013, het laatste jaar van het programma, is bewust gekozen voor een concretere aanpak. “We hebben het toen afgebakend, concreet gemaakt. Waternet heeft een visie over heel Amsterdam, ja zelfs over de toekomst van heel Nederland. Je kunt de wereld wel willen veranderen, maar het moet uitvoerbaar zijn. Je moet prioriteren, dichtbij beginnen met projecten in de Watergraafsmeer zodat het tastbaar wordt. Anders gaat het ook niet leven bij bewoners. Ik moet kunnen uitleggen dat we bezig zijn met waterbergingsplaatsen in het sportpark. Dus voor 2013 hebben we een lijstje met 10 à 15 projecten gemaakt die prioriteit kregen. Strategieën ontwikkelen en een netwerk opbouwen zijn ook belangrijk, maar wij houden ons als stadsdeel met de dagelijkse problematiek bezig. Wij werken meer op de korte termijn dan Waternet.”

Bewoners betrekken

“In het WATERgraafsmeer platform worden mensen uit de buurt betrokken. Er zijn verschillende groepen die met elkaar over duurzaamheid nadenken. Bijvoorbeeld sportverenigingen, die zoeken via ons de contacten die ze nodig hebben. Maar ook in de Raad van Inspiratie zitten buurtbewoners. Die denken met elkaar na over de toekomst van de wijk Jeruzalem.”

“In Betondorp communiceren we met de buurt over de grootschalige renovatie. Daarin komt ook de waterproblematiek aan de orde. Over die integrale aanpak is de buurt heel erg tevreden. Ze zien dat Waternet en het stadsdeel met hen meedenken.”



Wat heeft u geleerd van het WATERgraafsmeer programma?

“Het is geen blauwdruk, dat kan ook niet. De enige blauwdruk die je hebt is goed samenwerken. Wij zetten het gebied en zijn bewoners centraal. Het is nu ook een stedelijke wens om veel meer gebiedsgericht te werken. Soms zijn projecten helaas niet uitvoerbaar, zoals in het Eenhoorngebied. Daar hebben we echt aan getrokken om het uitvoerbaar te maken. Maar daar hebben we wel een aantal ideeën geparafeerd om later uit te voeren.”

Waar bent u terugkijkend het meest tevreden over?

“Het thema en de samenwerking zijn minder vaag geworden, we kunnen uitbeelden wat het is. Het leeft, het is uitvoerbaar. Neem zo'n waterbergende weg in Betondorp. Als ik zeg: 'Het is allemaal asfalt en dat water moet ergens naartoe', dan begrijpen mensen dat. Ik denk dat de wijk nu wel weet dat wij samen met Waternet goed bezig zijn om over de toekomst na te denken. Binnen duurzaamheid heeft water echt een plek gekregen. Dat was in het verleden niet zo.”

Wat hoopt u dat er van het WATERgraafsmeer programma overblijft?

“Ik hoop dat de lessen verder opgepakt worden. Ik ben niet voor behoud van hetzelfde, alleen omdat je in een bepaald stramien zit. De wereld om ons heen verandert dagelijks. Ik ben voor nieuwe vormen van samenwerken, zolang je maar vertrouwen in elkaar hebt. Wat ik los daarvan hieraan heb overgehouden: door het centraal stellen van een gebied kom je tot intensievere en betere samenwerkingsvormen. Het is veel effectiever, dus die werkwijze houden we als stadsdeel en straks als gebiedscommissie vast. Ik denk dat dat ook voor het waterschap en voor Waternet geldt.”

Stel dat u nog een keer zo'n WATERgraafsmeer programma zou optuigen, hoe zou u het anders aanpakken?

“Ik zou het van tevoren veel meer afgebakend willen zien. Ik denk dat we de eerste jaren veel zoekende zijn geweest, die ervaring was blijkbaar nodig. Maar ik blijf vinden dat je ook de strategische, lange termijnvisies in vier, vijf zinnen uit moet kunnen leggen.”

Binnen duurzaamheid heeft water echt een plek gekregen. Dat was in het verleden niet zo.

7
bijeenkomsten
van de Raad
van Inspiratie

286
enthousiaste
studenten
werkten
mee aan
ten minste: **52**
casus

1629
De polder wordt
drooggemalen

circa **80**
zelfgemaakte
wilgenbootjes

15
nieuws-
brieven
verzonden
aan ruim
600
mensen

-5,5
meter
onder NAP

4
versnellings-
dagen in 2011

8
afstudeer-
scripties

26
wetskills
deelnemers

>300
aantal betrok-
ken partijen

557
ha oppervlakte

17
concrete
projecten

1421

Door de St. Elizabeths-
vloed ontstaat de
Watergraafsmeer

5%
oppervlaktewater

honderden
ideeën

5
universiteiten en
4
hogescholen
als kennispartners

1
poldertafel

tienduizenden
manuren (m/v)

18
kernteam-
overleggen
in 2013

24%
van de Amsterdammers
bezoekt wel eens Park
Frankendael

ruim **50**
excursies

1921

Watergraafsmeer
wordt onderdeel
van Amsterdam

26.249
inwoners

€ 1.800.000.000
indicatie maximale schade door overstrooming
(€ 1,8 miljard)

Natte voeten

Bij hele zware regenval staat de Meester Treublaan bij het Amstelstation een paar uur blank.

Als het hard geregend heeft, rijden trams en auto's op de Meester Treublaan door het water, of via het verhoogde fietspad. Er is lang nagedacht over hoe deze incidentele wateroverlast opgelost kan worden. De kolken naar het riolen worden vaker schoongemaakt, de afvoer is vergroot, en het profiel van het asfalt verbeterd, maar toch kan er na een flinke wolkbreuk nog 20 tot 40 centimeter water op straat liggen.

'Waternet, doe je werk,' zeggen gemeente en bewoners dan. Maar na veel onderzoek is gebleken dat de hele omgeving op de schop zou moeten om deze incidentele wateroverlast tegen te gaan. Het tunneltje onder het spoor aan de Meester Treublaan is namelijk veruit het laagste punt in de omgeving. Van heinde en verre stroomt het water ernaar toe, bleek toen onderzoekers van Kennis voor Klimaat het maai-veld gedetailleerd in kaart brachten. Studenten maakten een schade-analyse: wat kost zo'n overstroming eigenlijk? Dat bleek mee te vallen. Er zijn geen huizen in de buurt die onder water lopen en de tram rijdt bij erg heftige regenval hooguit twee uurtjes niet.

Toen kwam een erg on-Hollandse gedachte op: 'Moeten we dit probleem niet gewoon accepteren?' We denken wel dat we altijd tegen water moeten vechten, maar soms is het verstandiger en goedkoper om een situatie met rust te laten. Vanuit WATERgraafsmeer ontstond het ludieke plan om dit bij het grote publiek onder de aandacht te brengen met een wandschildering.



Ooggetuigenfoto's: Na een heftige regenbui staat de Meester Treublaan blank.

De Eenhoorn

Wie heeft het mandaat?

De herontwikkeling van het Eenhoorngebied is als casus ‘geadopteerd’ door het WATERgraafsmeer programma. Dat leidde tot discussies over verantwoordelijkheid tussen Stadsdeel Oost en Waternet. ‘Zorg dat één iemand het mandaat heeft’.



“In het begin had ik een beetje het gevoel dat De Eenhoorn door WATERgraafsmeer gekaapt is.”

Het Eenhoorngebied ligt achter de Ringdijk en wordt begrensd door de Nobelweg, de Gooiseweg en de Wibautstraat. Stadsdeel Oost stelde samen met woningcorporaties en een projectontwikkelaar een plan op voor de herontwikkeling van het gebied. Het ging om sloop/nieuwbouw en herinrichting van de openbare ruimte. Maar de crisis speelde het Eenhoorngebied parten. Ymere, de woningcorporatie met het meeste bezit in het gebied, zette de plannen in de ijskast en daarmee kwam ook de vernieuwing van de openbare ruimte stil te liggen.

Vanuit Stadsdeel Oost was projectleider Hester Ombre verantwoordelijk voor de herontwikkeling. Het bedrijfengebied moest een woonwerkgebied worden. “Het eerste bestemmingsplan is gesneuveld op luchtkwaliteit. In het tweede plan moest meer aandacht komen voor de omgeving. We hadden vier samenhangende thema’s: water,

energie, groen en openbare ruimte. We wilden bijvoorbeeld groene assen door het gebied laten lopen en indien mogelijk oppervlakte water aanbrengen.”

De nieuwe bebouwing kon klimaatvriendelijker en waterbestendig gemaakt worden, bijvoorbeeld door groene daken aan te leggen. Ook was er de mogelijkheid om extra waterberging in de openbare ruimte aan te brengen. Ombre wilde het liefst harde duurzaamheidsafspraken in het stedenbouwkundig plan opnemen: op alle gebouwen een groen dak. “Dat werd een ambitiedocument, dus veel minder bindend.” Door de crisis ontstond bij marktpartijen terughoudendheid om harde toezeggingen op papier te doen.

Marktpartijen leidend

Omdat de gemeente geen grond in het Eenhoorngebied bezit, waren marktpartijen leidend in de gebiedsontwikkeling. Ombre: “Het tweede stedenbouwkundig kader

hebben we samen met de gebiedspartners gemaakt. We hebben ateliersessies gevoerd met projectontwikkelaar Bouwinvest, woningcorporaties Ymere en De Alliantie, en met architecten. Bouwinvest had warmte-koude opslag toegepast in het nieuwe Casa 400 gebouw en wilde dat verder uitbreiden. We hebben met elkaar gekeken wat we qua duurzaamheid in het Eenhoorngebied konden doen.”

De plannen voor de herontwikkeling van het Eenhoorngebied waren al in volle gang toen het WATERgraafsmeerprogramma om de hoek kwam kijken. Dat leidde tot frictie. WATERgraafsmeer bracht innovatieve ideeën in, die niet altijd uitgevoerd konden worden omdat de ontwikkelingen in het Eenhoorngebied te ver gevorderd waren.

Botsende belangen

Ombre: “In het begin had ik een beetje het gevoel dat De Eenhoorn door WATERgraafsmeer gekaapt is. Opeens was ik een casus. Op zich

prima, want er zat expertise aan tafel en ik was iets aan het onderzoeken waarvan ik de oplossing niet wist. Maar wat ik lastig vond, was dat het WATERgraafsmeer programma heel erg haar eigen ding deed, terwijl ik vanuit het project ook een agenda had. Dat botste en hinderde de voortgang.”

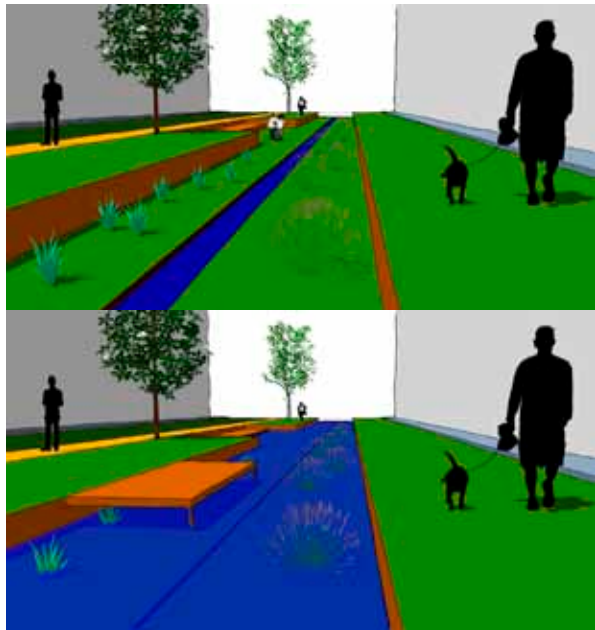
Zo wilde het stadsdeel groene assen met water door het gebied trekken. Alleen is nieuwe sloten maken binnen een gesloten watersysteem lastig. Door hoogteverschillen zouden de sloten in metersdiepe bakken komen te liggen, en dat voegt weinig kwaliteit toe aan de openbare ruimte. Eljakim Koopman, beleidsadviseur bij Waternet, herinnert zich de slotenkwestie nog goed: “We hebben discussie gevoerd over het oppervlaktewater in het Eenhoorngebied. Het stadsdeel wilde graag een paar slootjes, maar dan zouden wij een nieuw peilvak voor het water moeten maken en dat kon niet. Dan krijg je hele diepe sloten.”

“Niemand voelde zich verantwoordelijk voor het behalen van resultaten.”

De waterbergende weg

Zo was er ook het plan om onder de weg water te bergen door middel van waterdoorlatend asfalt en reservoirs. Ook dat idee sneuvelde. Ombre: “Een belangrijke les die ik geleerd heb, is dat er vanuit het programma niemand was die zich verantwoordelijk voelde voor het behalen van resultaten. De verantwoordelijkheid voor het realiseren van de waterbergende weg werd bij mij neergelegd. Ik heb uiteindelijk tegen Waternet gezegd: ‘Ik wil je in mijn projecten alle ruimte bieden, ik deel jullie ambities ook, maar het doel van het Eenhoornproject is het herontwikkelen van de wijk. Duurzaamheid prima, maar





Een idee uit een ateliersessie: een doorgang voor water op straat, die volloopt bij extreme regen.



“Voor de ontwikkeling van het Eenhoorngebied zijn veel ideeën gegenereerd.”

ik ga niet tegen projectontwikkelaar Bouwinvest zeggen, ‘Sorry, die straat komt er drie jaar later omdat wij nog een waterbergende weg aan het ontwikkelen zijn’. Als iemand anders dat wel belangrijk vindt, moet hij die keuze maken en daarvoor ook de tijd en middelen beschikbaar stellen.”

Voor de ontwikkeling van het Eenhoorngebied zijn veel ideeën gegenereerd. Niet alleen door de betrokken projectleiders, maar ook door studenten van de Universiteit Utrecht en later door de Raad van Inspiratie, een denktank van professionals uit de Watergraafsmeer.

Dat er veel verschillende partijen bij het Eenhoornproject betrokken waren, maakte het niet makkelijker. Hester Ombre: “Ik had vanuit het

stadsdeel een opdracht, Eljakim Koopman had vanuit WATERgraafsmeer ook een opdracht. We wilden allebei heel graag, maar ik had een eigen programmadirecteur en de verantwoordelijke wethouder was niet mijn opdrachtgever. Ik zat een beetje klem tussen verschillende bestuurders.”

Ombre: “Wat ik het lastige vond van het hele programma, was dat er veel tijd en energie is gestoken in het netwerk, in het betrekken van partijen. Dat heeft veel kennis opgeleverd, maar er is te weinig energie gestoken in het omzetten van die kennis naar concrete resultaten.” De resultaten bleven – mede door de crisis – uit. “Ymere zou eind 2013 beginnen met slopen en in 2014 gaan bouwen. Tot 2018 liggen de plannen nu stil, en daarmee ook

de herinrichting van de openbare ruimte,” legt Ombre uit.

Koopman betreurt het dat de plannen op de lange baan zijn geschoven: “We hebben in het Eenhoorngebied echt goede ideeën aangedragen voor de openbare ruimte. Het moest veel groener en waterbestendiger. Maar de marktpartijen die zouden ontwikkelen, trokken zich terug.”

Waar geen wil is, is geen weg

De nieuwe ideeën bleken in het Eenhoorngebied moeilijk te realiseren. Wie had de verantwoordelijkheid, en wie zou er betalen? De lokale overheid had slechts een volgende rol.

Ombre: “Het was extra lastig omdat De Eenhoorn geen 100% stadsdeelproject was, maar een projectbu-

reaproject met een directeur erboven die mijn opdrachtgever was. Zijn idee was: ‘We doen ons uiterste best die duurzaamheidsdoelstellingen te halen, maar ondertussen hebben we ook een project dat door moet’. Er werd mede door de crisis veel meer gestuurd op geld. Op een gegeven moment hebben Eljakim en ik de knoop doorgehakt: de waterdoorlatende weg komt er in deze fase niet. Het was te onzeker, en de bouw ging ondertussen door. Er waren nog teveel dingen die uitgezocht moesten worden. Zo was het bijvoorbeeld niet duidelijk wie de weg zou gaan beheren.”

Eén persoon

Ombre: “Achteraf had ik misschien meer moeten aandringen op een trekker voor het programma, zodat de dilemma’s en afwegingen bij één

persoon liggen. Iemand die ook het mandaat heeft om beslissingen te nemen. Pas later hebben we dit ook met Waternet besproken en zijn we tot dezelfde conclusie gekomen.”

In het Eenhoorngebied bleek het moeilijk om duurzaamheidsambities achteraf in gebiedsontwikkelingsplannen in te passen. Zoiets gaat gemakkelijker wanneer stadsdeel, Waternet, woningcorporaties, projectontwikkelaars en ingenieurs al in de ontwerpfase met elkaar om tafel gaan zitten. Die aanpak hebben Waternet en het stadsdeel bijvoorbeeld wel kunnen toepassen in Betondorp.

Er zijn in het Eenhoorngebied ook persoonlijke lessen geleerd. Ombre: “Er is ruimte ontstaan om anders na te denken. Die strikte scheidslijn

tussen stadsdeel en Waternet is er niet meer. Water is een gezamenlijk probleem.”

Ook Eljakim Koopman merkt verschil: “Stadsdeel Oost communiceert nu veel pro-actiever en trekt meer in gezamenlijkheid op met Waternet.”

“Die strikte scheidslijn tussen stadsdeel en Waternet is er niet meer. Water is een gezamenlijk probleem.”

Stadsdeel of Waternet?

Wie beheert een waterbergende weg? In de toekomst zullen er vaker heftige regenbuien vallen die de rioolcapaciteit overstijgen. Het idee van de waterbergende weg is dat je een fundering onder het wegdek legt die water vast kan houden. Daarbovenop ligt bestrating waar het regenwater doorheen zakt. Nu hebben de meeste wegen kolken, rioolputjes in de rand van de stoep. De kolken worden in opdracht van de gemeente door Waternet aangelegd en ook beheerd door Waternet. Een waterbergende weg vervangt kolken met een waterpasserende bestrating. Wie er verantwoordelijk is voor het beheer en onderhoud van de bestrating is daardoor onduidelijk. Valt het onder verantwoordelijkheid van het stadsdeel, die ook de wegen onderhoudt, of hoort het bij Waternet die het riool onderhoudt?

Dolf Kloosterziel bemiddelde namens het Midden- en Kleinbedrijf Amsterdam tussen WATERgraafsmeer en het bedrijfsleven. Ondernemers zijn een belangrijke partij in het vormgeven van de stad, zegt hij.

Als je energie zoekt, moet je ondernemers erbij betrekken

Het Midden en Kleinbedrijf (MKB) is een belangenorganisatie en fungeert als intermediair tussen ondernemers en overheden, legt Kloosterziel in zijn kantoor met uitzicht over het IJ uit. Kloosterziel was in de beginfase van WATERgraafsmeer bij het programma betrokken. "Bij de aftrapbijeenkomst van WATERgraafsmeer heb ik geroepen: 'Als je energie zoekt, moet je vooral ondernemers erbij betrekken.' De ondernemer is misschien wel de belangrijkste partij in het vormgeven van de stad. Amsterdam ziet eruit zoals het eruit ziet dankzij ondernemers."

Hoe is het bedrijfsleven erbij betrokken?

De ondernemers zijn door middel van bijeenkomsten bij WATERgraafsmeer betrokken. "We hebben in oktober 2010 samen met Syntens een sessie georganiseerd met zo'n zeventig ondernemers. Daar hebben we een aantal wateruitdagingen met kleine bedrijven bekeken. Eén van de problemen waar het stadsdeel mee geconfronteerd wordt is waterberging. Het bergen van een kuub hemelwater is vrij duur. Je kunt dat efficiënter doen in samenwerking met particulieren en bedrijven, bijvoorbeeld door het aanleggen van groene daken. Dat zorgt ervoor dat het water meer geleidelijk wordt afgevoerd. De Dakdokters zijn een voorbeeld van een bedrijf dat aan tafel zat. Een groen dak heeft voordelen

voor bewoners en bedrijven: de levensduur van je dak wordt verlengd, het isoleert beter, je vangt hemelwater en fijnstof op en verfraait ook nog eens de stad."

"Het bedrijfje EFrarain zit in het verlengde daarvan, zij doen aan regenwateropslag voor particulieren en bedrijven. Ze ontwierpen een waterzak van 4.500 liter, waar ook warmte- koudeopslag in zit. En je kunt er een grijswater-circuit mee aanleggen. Ze sluiten bijvoorbeeld wasmachines aan op het regenwater. Dat is schoner, want er zit veel minder kalk in regenwater. Daardoor heb je weer minder wasmiddel en wasverzachter nodig, allemaal milieuvriendelen. Het is leuk om dat soort bedrijven zichtbaar te kunnen maken binnen WATERgraafsmeer."

"En kunstenaars zijn natuurlijk ook ondernemers. Een kunstenaar wilde het probleem van de Watergraafsmeer zichtbaar maken door blauw plexiglas uit gevels en palen te laten steken op NAP. Dat vond ik zelf een erg leuk idee. Zo laat je zien dat Watergraafsmeer de diepste polder van Amsterdam is. Weinig mensen zijn zich daar van bewust."

De overheid kan de wateropgave niet meer alleen aan, constateert Kloosterziel. "Vroeger waren het stadsdeel, het waterschap en

Dolf Kloosterziel



Waternet als uitvoerende organisatie verantwoordelijk voor de wateropgave. Maar je ziet dat de uitdaging zo complex wordt dat ze er niet meer alleen uit komen. Ze moeten bewoners en ondernemers erbij betrekken. Ik wil ze wel een compliment geven omdat ze zich zo kwetsbaar hebben opgesteld. Toegeven dat de opgave je als overheid boven het hoofd groeit, dat vergt lef.”

Win-win situatie

“Voorheen trok de overheid alle problemen naar zich toe: ‘wij lossen het wel op’. Ik denk dat we daar te ver in zijn gegaan. De overheid moet nu taken terugschuiven. In een win-win situatie wil het bedrijfsleven daar heel graag aan meewerken. Dat is ook het pleidooi dat ik heb gehouden: als je energie zoekt, ga naar ondernemers. Als er een business model achter zit én het een maatschappelijk probleem oplost, dan heb je een win-win situatie.”

“Zo is er een duurzaamheidsmarkt geweest in Casa 400. Daar was het bedrijfje EFrarain met hun waterzakken ook weer aanwezig. Ik weet niet of het uiteindelijk tot een samenwerking tussen de gemeente en EFrarain is gekomen, maar met De Dakdokters is dat wel gebeurd. Zowel vanuit Stadsdeel Oost als de centrale stad zijn er subsidieregelingen gekomen voor groene daken. Ik wil niet zeggen dat dat zonder het project WATERgraafsmeer niet gebeurd was, maar het is wel een versneller geweest.”

Maar wanneer de overheid het bedrijfsleven bij de wateropgave wil betrekken, zullen ze iets duidelijke kaders moeten stellen. “Wat het meest vernieuwende is aan WATERgraafsmeer,

is dat een organisatie als Waternet hun uitdagingen open op tafel heeft gelegd. Er was geen agenda en geen doelstelling, er was alleen een maatschappelijke uitdaging. Dat is tegelijkertijd een les: als je bedrijven in de toekomst meer wilt betrekken en van hun energie gebruik wilt maken, dan zul je iets meer kader moeten bieden.”

Cultuurkloof

“De cultuurkloof tussen de gemiddelde ambtenaar en ondernemer is namelijk behoorlijk groot. Als je die zonder kader bij elkaar zet is de kans dat ze tot iets concreets komen heel klein. Als je vijf ambtenaren bij elkaar zet met een probleemstelling gaan ze direct aan de slag. Als je vijf ondernemers bij elkaar zet gaan ze eerst een uur kennis maken: ‘Wie ben je, wat doe je?’ Vertrouwen is belangrijk in zaken doen. Dat begint bij elkaar leren kennen en dezelfde taal spreken.”

“Binnen WATERgraafsmeer werd alleen het probleem benoemd. Het zou mooi zijn als je ook een visie ontwikkelt. De vrijblijvendheid van WATERgraafsmeer was enerzijds de kracht, maar als je deze werkwijze vaker wilt hanteren, dan denk ik dat je er verstandig aan doet meer visie te creëren. Een visie die uitdagend en prikkelend is, maar ook richting geeft. Dat moet dan wel in co-creatie met bewoners en bedrijven. Het mooiste zou het zijn als je bedrijven mede-eigenaar kunt maken.”

Studenten als drijvende kracht

Studenten en stagiaires waren een drijvende kracht achter het WATERgraafsmeer-programma. Vanuit zeven hoger onderwijsinstellingen zijn tientallen rapporten en scripties geproduceerd, honderden ideeën ingebracht en tienduizenden manuren ingezet.



“Er zijn een aantal succesvolle studenten geweest die veel meer dan alleen een scriptie of stage hebben gedaan.”

‘Kennis en opleiding’ was één van de pijlers onder het WATERgraafsmeer programma. Maarten Claassen, strategisch adviseur bij Waternet en trekker van het WATERgraafsmeerprogramma, verwachtte praktische inzet van zijn studenten. “De inbreng van stagiaires houdt je scherp. Het brengt nieuwe ideeën en een frisse wind in zo’n gebied. Er zijn binnen WATERgraafsmeer een aantal succesvolle studenten geweest die veel meer dan alleen een scriptie of stage hebben gedaan.”

Ecolint

Eén van die studenten is Maartje Faasse, die sinds september 2011 als assistent projectleider bij Waternet werkt. Ze volgde van 2009 tot 2011 de tweejarige master hydrologie aan de Vrije Universiteit en liep een jaar stage bij WATERgraafsmeer. Haar afstudeerscriptie ging over het ecolint dat dwars door de polder

loopt. Het is halverwege de jaren negentig aangelegd om biodiversiteit te stimuleren, maar is sindsdien slecht onderhouden. Faasse: “Het ecolint lag er slecht bij. De waterkwaliteit liet te wensen over, en van de gewenste diersoorten lieten alleen de libelle, wezel en karekiet zich zien. Voor de snoek was het water te troebel.”

Inmiddels wordt hard gewerkt aan het ecolint: bewoners doen mee aan snoeidagen, en de stand van de ringslang wordt bevorderd en gemonitord. Bovendien heeft het stadsdeel in 2013 gebaggerd, natuurvriendelijke oevers aangelegd, faunapassages gemaakt, en informatieborden geplaatst.

Faasse maakte deel uit van het kernteam WATERgraafsmeer. “Het was een vrij druk jaar. Ik heb veel ad hoc moeten organiseren. Soms was het veel praten en weinig doen. Ik heb zelf meer de behoefte



Toegeven dat de wateropgave je als overheid boven het hoofd groeit, dat vergt lef.

“Ik heb geleerd dat je soms veel gesprekken moet voeren voordat je iets voor elkaar krijgt.”



‘Kraantje drukken’ op de Linnaeusparkweg.

om projecten aan te pakken en resultaat te behalen. In de beginjaren was dat het probleem van WATERgraafsmeer; er kwam weinig concreets uit. In het laatste jaar hebben ze een andere aanpak gekozen. Ik heb WATERgraafsmeer eind 2012 verlaten.

Ik kreeg niet zoveel energie meer van activiteiten organiseren.”

Toch heeft ze de ervaring binnen WATERgraafsmeer als zeer waar-

devol ervaren. “Ik heb geleerd dat je soms veel gesprekken moet voeren voordat je iets voor elkaar krijgt en dat je moet investeren in relaties.

Opening Linnaeusparkweg

Hoogtepunten waren er tijdens WATERgraafsmeer genoeg, zoals de opening van de Linnaeusparkweg, waar nieuwe riolering was aangelegd. Faasse: “Dat project was heel goed gegaan. We hebben

een feestelijke opening gehad met het stadsdeel. Ik kreeg collega’s van de afdeling Drinkwater zo gek dat ze kraantjes gingen drukken in een pijp. Als je dat niet snel genoeg doet, spuit het water eruit. Het werd één natte bende. De buurtkinderen mochten ook meedoen.”

Nadia Lugt, tegenwoordig wonend in het Canadese Edmonton, begon gelijktijdig met Maartje Faasse bij Waternet. Ze maakten beiden deel uit van het kernteam WATERgraafsmeer. Lugt liep twee jaar bij Waternet rond. Eerst als stagiair, later als assistent projectmanager van Maarten Claassen. Ze studeerde water management aan de TU Delft en studeerde af op transitie-experimenten in de Watergraafsmeer.

Via Skype vertelt Lugt over haar ervaringen: “Ik heb altijd interesse gehad in verandering. WATERgraafsmeer was een proeftuin. Het uitgangspunt was dat het watermanagement in zijn geheel efficiënter en beter kon. Het was een lange termijn systeemverandering met onduidelijke uitkomst. Ik was vooral gefascineerd door de ruimte die in bestaande structuren gehakt moest

“Het ecolint lag er slecht bij. De waterkwaliteit liet te wensen over; voor de snoek was het water te troebel.”



worden. In het Eenhoorngebied bijvoorbeeld was veel inzet om het anders aan te pakken, maar de betrokkenen zaten vast in bestaande structuren, ze waren gebonden aan deadlines en regeltjes.”

Ongrijpbaar proces

Lugt: “Wat ik vooral geleerd heb is dat je moet zien, luisteren en continu reflecteren als je verandering wilt. Je moet een open houding aannemen. Wat willen we? En hoe komen we daar samen uit? In de meeste organisaties is geen ruimte om die vragen te stellen. Die vrijheid moet je zelf nemen.”

Ook Waternet leerde van de inbreng van stagiaires. Nadia Lugt, Maarten Claassen en Jos Timmermans (TU Delft) hebben dit jaar een wetenschappelijk artikel afgerond over *transition experience*. Zij concluderen dat WATERgraafsmeer een volwaardig transitie-experiment is geweest. Claassen: “Het zijn experimenten binnen een experiment die weer naar andere oplossingen leiden en dat heet transitie, dat wist ik ook niet. Ik heb de masterclass transitie management gevolgd, waardoor ik het nu beter snap. Studenten brengen sensitiviteit in voor bepaalde zaken, een frisse blik en kunnen trendsetters zijn voor een nieuwe werkwijze. Voor WATERgraafsmeer is het werken met de nieuwe generatie een echte succesfactor geweest.”



Het ecolint werd in 2013 deels voorzien van natuurvriendelijke oevers.

Kennisconvenant

Tijdens het WATERgraafsmeer programma hebben honderden studenten zich vanuit diverse universiteiten en hogescholen op de dilemma’s van Watergraafsmeer gestort. Dat heeft vele papers, scripties, vernieuwende ideeën en innovatieve oplossingen opgeleverd. Twee jaar geleden heeft Waternet een kennisconvenant afgesloten met zeven hoger onderwijsinstellingen. Er is een blijvende samenwerking ontstaan met de Universiteit Utrecht en de master Sustainable Development. Maarten Claassen van

Waternet: “Naar aanleiding van onze samenwerking is een nieuwe master watermanagement ontstaan. Tijdens de cursus interdisciplinaire case studies hebben we iedere keer een nieuwe set opdrachtgevers met uitdagingen die net zo weerbaar zijn als de praktijk. De opleiding wordt er beter van, want studenten produceren nieuwe kennis in plaats van dat ze nog een keer de literatuurbak moeten doorzoeken. En al die opdrachtgevers staan ieder jaar te trappelen om mee te doen, die zijn er enorm mee geholpen.”



Park Frankendael in de zomer.

Marten Klein wilde als initiatiefnemer van WATERgraafsmeer 'weg van de boekenwijsheid'. Het programma heeft volgens hem dierbare mislukkingen opgeleverd waarvan we veel kunnen opsteken.

☞ We wilden met WATERgraafsmeer weg van de boekenwijsheid ☞

Marten Klein was vanuit Stadsdeel Oost initiator van WATERgraafsmeer. Sinds 2011 is hij niet meer actief binnen het management van het programma. Tegenwoordig is hij adjunct-directeur bij Ingenieursbureau Amsterdam. In een open werkruimte op de eerste verdieping van het kantoor aan de Weesperstraat haalt Klein openhartig herinneringen op aan het WATERgraafsmeer programma. Het moest volgens hem vooral nieuwe denk- en werkwijzen opleveren.

Hoe is WATERgraafsmeer ontstaan?

"Het begon ermee dat we een concreet waterbergingsprobleem hadden dat zowel vanuit Waternet als vanuit het stadsdeel erg vanuit de regels werd aangevlogen. Terwijl het evident was dat als je de regels losliet, er een oplossing in zat. Mijn gevoel was dat je een heleboel problemen waar veel energie en geld in gaan zitten op een andere manier op kunt lossen zodat je tijd, ruimte en middelen over houdt."

Er werd voor Watergraafsmeer als proeftuin gekozen omdat het een polder is en een helder afgebakend gebied, legt Klein uit. "Het gebied is een interessant laboratorium, omdat er een duidelijke ontwikkelingsopgave ligt en veel bestaande stad."

Het idee voor de proeftuin leefde al langer, maar met de belofte van geld zijn concrete plannen gemaakt. "In 2009 maakte het Rijk geld vrij voor experimenten met water. Toen zijn we met het stadsdeel, de dienst ruimtelijke ordening en Waternet plannen gaan maken. Die pot hebben we echter nooit gekregen, omdat de subsidie voortijdig werd afgeschaft."

Het WATERgraafsmeerprogramma beoogde een nieuwe denkwijze over omgaan met water in de stad. Niet langer redeneren vanuit boeken en de regeltjes, maar veel meer vanuit de praktijk. "Er staat ongelooflijk veel kennis op papier over hoe je waterbeheer duurzamer kunt maken. Wat wij beoogden met WATERgraafsmeer was uit die boekenwijsheid komen. Al die technische oplossingen, dat zal allemaal wel. We wilden gaan onderzoeken wat er in de praktijk gebeurt."

Dierbare mislukkingen

WATERgraafsmeer was een zoektocht die niet alleen successen opleverde, maar ook mislukkingen. Regelmatig liepen ze binnen het programma tegen muren aan. Klein: "We zijn op een gegeven moment geïnterviewd door een kritisch panel van kennisnetwerk Nederland Boven Water. Wat daar uit naar voren kwam was dat WATERgraafsmeer veel - ik noem het maar dierbare mislukkingen - heeft opgeleverd."

Marten Klein

Je zou willen dat de belemmeringen ook vastgelegd worden zodat je leert van je dierbare mislukkingen.



We hebben een boel ervaring opgedaan met dingen die je niet voor elkaar krijgt en we hebben de mechanismen ontdekt die dat in stand houden.”

“Ik geef altijd een flauw voorbeeld. Waarom kunnen we geen waterdoorlatende verharding toepassen in wegen? Dat scheelt in de afvoer van regenwater. ‘Goed idee,’ zeggen de ontwerpers, maar de beheerders in Oost wilden niet: ‘Dat mag niet van de materiaaldienst’. Dus ik naar de materiaaldienst. Daar zeggen ze: ‘Dat willen we wel leveren, maar dat mag niet van Waternet’. En bij Waternet is het: ‘Oh, zeggen wij dat het niet mag?’ Dat eerste akkefietje met de waterbergende weg heeft er toe geleid dat we nu veel flexibeler omgaan met waterberging. Daardoor word je niet langer gedwongen tot sub-optimalisatie.”

Die kennis is eigenlijk niets nieuws, erkent Klein. Het is zo oud als de weg naar Rome: verschillende overheden en diensten werken langs elkaar heen; de verdeling van verantwoordelijkheden maakt het lastig om te optimaliseren. Klein: “Als je die stomme belemmeringen opruimt, ontstaat er opeens een boel ruimte. Maar dat ontdek je alleen door het te doen en dat is precies wat we beoogden met het experiment WATERgraafsmeer.”

Ruimte voor experiment

Experimenteren binnen bestaande organisaties is niet altijd gemakkelijk, maar binnen Stadsdeel Oost was er voldoende ruimte, zegt Klein. En ook bij Waternet was er een steeds grotere groep mensen die zich onttrokken aan hun niche en onderdeel werden van de grotere maatschappelijke opgave.

“Ik kwam in het begin mensen tegen die alleen maar van de regels waren, die pakken nu een hele andere rol. Dat is de verdienste van WATERgraafsmeer. Het bewust experimentele karakter van het programma heeft misschien niet overal tot zichtbaar resultaat geleid, maar ik ben ervan overtuigd dat er nu een heleboel projecten gebeuren in Amsterdam waarin water op een hele andere manier gepositioneerd wordt.”

Hoe houd je die lessen vervolgens vast?

“Je zou willen dat de belemmeringen die geïdentificeerd en geslecht zijn, ook vastgelegd worden zodat je leert van je dierbare mislukkingen. Daar zijn we alleen niet zo goed in. We zijn vooral goed in onze successen vastleggen.”

De buurt erbij betrekken

Waar WATERgraafsmeer bij aanvang vooral over water ging, is het doel gaandeweg verruimd naar een duurzame, leefbare stad in een brede context. Maar hoe betrek je bewoners bij zo’n abstracte opgave?



“Elke individuele oplossing is nooit meer dan een druppel op een gloeiende plaat. Maar als je allemaal je steentje bijdraagt, is het veel goedkoper. Van de goedkoopste oplossingen zijn wij als overheid namelijk geen eigenaar. Als je zorgt dat het in de hele buurt gaat druppelen, dan sorteert je effect.”

“Om een praktisch voorbeeld te geven: Op de Linnaeusparkweg is een parkeerstrook in het midden aangelegd. De bewoners willen graag hun tweede parkeervergunning behouden. Dat is urgent en belangrijk als je als tweeverdiener afhankelijk bent van de auto. Maar als je nu de buurt niet vergroent, kan het betekenen dat over tien jaar je kelder en je huiskamer onder water staan, en dan ben je toe aan een nieuwe piano, een nieuw parket, en een nieuwe keuken. De potentiële schade die je dan lijdt, is veel groter dan het verliezen van die tweede parkeervergunning. Maar het ene is urgent en duidelijk voelbaar, en het andere is een potentiële sluipmoordenaar. Die zie je niet, die hoor je niet, die voel je niet, totdat hij toeslaat en dan ben je te laat.”

Hoe breng je dat aan bewoners over?

“Daar zijn we maar matig in geslaagd. Maar wat ik leuk vond, is dat we serieus de zoektocht zijn aan gegaan. Er is een mooi project met kunstenaars geweest om te kijken of je met kunst kunt communiceren in plaats van met een folder.



Potverdorie man, we hadden er nog wel tien kunnen inkoppen.

Ik vind dat als experiment erg leuk. Of het vervolgens ook iets oplevert is een tweede, maar ik denk dat het paste in de context van die wijk. Ik vind het jammer dat het winnende kunstwerk uiteindelijk niet gerealiseerd is.”

WATERgraafsmeer was een open netwerk. Er is geprobeerd zoveel mogelijk mensen bij te betrekken, maar dat leverde niet altijd iets op. “Wat ik jammer vind is dat we met een heleboel ondernemers om de tafel hebben gezeten, dat we goede gesprekken hebben gehad met woningcorporaties, die toonden bereidheid, maar die hadden uiteindelijk geen cent te makken, dus dan gebeurt er vervolgens niets.”

Heeft u persoonlijk lessen getrokken uit de Watergraafsmeer?

“Dat het moeilijk is om dingen die hangen op individuele kwaliteiten en overtuiging te institutionaliseren. Je merkt dat zo’n traject afhankelijk blijft van het toevallige individu dat op die opgave zit. In grote instituties als het stadsdeel en Waternet, hangt het succes van zo’n programma puur op de één of twee mensen die het willen dragen. WATERgraafsmeer heeft voor mij ook het belang van bestuurlijke betrokkenheid benadrukt. Je hebt de steun, het begrip en de wil van een bestuurder nodig.”

De opgave was weg van de regels en weg van de boekenwijsheid. Is dat gelukt met WATERgraafsmeer?

“Ja dat is wel gelukt. Maar weet je, ik ben ambitieus, dus ik denk ook: ‘Potverdorie man, we hadden er nog wel tien kunnen inkoppen.’”

Betondorp: wél een waterbergende weg

In Betondorp lukt wat in het Eenhoorngebied nog niet kon: groot onderhoud, een integrale aanpak én een waterbergende weg.



“Betondorp heeft een bijzondere geschiedenis. Veel van de oude bewoners zien hun buurt niet graag veranderen.”

Het jaren twintig tuindorp aan de rand van de Watergraafsmeer is opgetrokken uit betonnen duplexwoningen en baksteen. Betondorp, zoals tuindorp Watergraafsmeer in de volksmond is gaan heten, bestaat in 2014 negentig jaar en is toe aan een grootschalige opknopbeurt. Woningcorporatie Ymere knapt zo'n driehonderd van haar woningen op en doet ze in de verkoop. En ook de openbare ruimte voldoet niet meer aan de eisen van de eenentwintigste eeuw. Rioolbuizen moeten vervangen worden en het hobbelige wegdek opgeknapt.

In het voorjaar van 2014 begint de eerste fase van het groot onderhoud.

Op initiatief van WATERgraafsmeer zijn Stadsdeel Oost, Waternet, ingenieurs, architecten en beheerders al in de planfase met elkaar om tafel gegaan. Hierdoor lukt in Betondorp wat eerder in het Eenhoorngebied niet van de grond kwam: een goed gecoördineerde integrale opknop-

beurt van de wijk, waarin water een belangrijke rol inneemt.

Speciale status

Dat ging niet zonder slag of stoot. Het is namelijk niet gemakkelijk om rigoures in te grijpen in dit 'dorpje in de stad'. Betondorp heeft een speciale status. Het is deels beschermd stadsgezicht en deels rijksmonument. Daarnaast heeft het een bijzondere geschiedenis; onder andere voetballer Johan Cruyff en schrijver Gerard Reve groeiden er op. Veel van de oude bewoners zien hun buurt niet graag veranderen.

Floris Boogaard van ingenieursbureau Tauw promoveert aan de Technische Universiteit Delft op alternatieve oplossingen voor regenwaterafvoer. Hij is actief betrokken geweest bij het project: “We zijn op zoek gegaan naar kosteneffectieve oplossingen om meer water te bergen in de openbare ruimte, in plaats van alles in het riool op te vangen. Denk bijvoorbeeld aan wateropslag en -infiltratie op straten en pleinen,



Bewonersinspraak Betondorp

Betondorp ligt in een diepe polder waar regen steeds meer tot wateroverlast en vocht in de woningen leidt. Omdat heftige regenval in de toekomst vaker voor zal komen, is naar oplossingen gezocht waarbij regenwater niet direct het riool in stroomt, maar eerst in de openbare ruimte wordt opgevangen. Wadi's en waterbergende wegen zijn hier voorbeelden van.

De bewoners van Betondorp mochten mee beslissen over de inrichting van een aantal plekken in de openbare ruimte. Het pleintje aan de Harkstraat is daar één van. Direct omwonenden van het pleintje hebben een keuze kunnen maken uit drie schetsontwerpen en daarbij hun wensen en ideeën meegegeven aan de ontwerper. De meeste aanwezigen kozen voor het ontwerp waarbij een glooiing en een wadi in het groen zijn aangebracht. Met een wadi worden grote hoeveelheden regenwater opgevangen en langzaam afgevoerd. Waar mogelijk zijn de wensen en ideeën van de bewoners door de ontwerper overgenomen in een voorlopig ontwerp dat ter inspraak is voorgelegd.

“We zijn op zoek gegaan naar kosteneffectieve oplossingen om meer water te bergen in de openbare ruimte, in plaats van alles in het riool op te vangen.”

of aan groene daken die water vasthouden in een sedumlaag.”

Vragen vanuit de bewoners

Een ander voorbeeld van waterberging zijn de wadi's (Water Afvoer Door Infiltratie) die op een paar pleintjes in Betondorp worden aangelegd. ‘Wadi’ is Arabisch voor een droogstaand rivierdal. Het is een bedding die bij hevige regenval tijdelijk water opvangt. De bewoners van Betondorp mochten meedenken over de toekomstige inrichting van hun pleinen en hadden aanvankelijk veel vragen over de wadi's. Floris Boogaard: “Vaak zijn ze bang dat het plein altijd onder water zal staan, dat het een

modderboel wordt, of dat het een broedplaats voor de malariamug wordt. Onbekend maakt onbemind. Maar je kunt je hier in het ontwerp en beheer prima tegen wapenen.”

Om water via het wegdek af te kunnen laten vloeien, wordt in Betondorp een waterbergende weg aangelegd. Dat was men verderop in de Watergraafsmeer in het Eenhoorngebied eerder ook van plan. Daar lukte het niet omdat nog niet duidelijk was wie de waterbergende weg zou beheeren. Het vernieuwen van de openbare ruimte kwam in dat gebied bovendien stil te liggen door de economische crisis.

Vragen vanuit beheer

De beheerders van Stadsdeel Oost hadden aanvankelijk veel vragen over de waterbergende weg. Normaal gesproken zijn de verharding en de kabels die daaronder liggen het domein van het stadsdeel; Waternet zorgt voor de riolering. Maar met een waterbergende weg overlappen die verantwoordelijkheden elkaar. Is het onderhoud van de waterbergende weg een taak voor Waternet of het stadsdeel?

“Nog dit jaar gaan we een waterbergende weg realiseren,” zegt Marcel van Houten, teammanager Water, Wegen en Technische Dienst bij Stadsdeel Oost. “Dat is in het begin



Een bewoner van Betondorp. Hij woont al veertig jaar in de wijk.



Wat er aan vooraf ging

Marten Klein, adjunct-directeur van Ingenieursbureau Amsterdam, is namens WATERgraafsmeer bij de aanvankelijke discussies over de waterbergende weg aanwezig geweest. In de beginfase heeft hij bemiddeld tussen ingenieursbureau Tauw en de beheer-afdeling van Stadsdeel Oost.

“Waternet had in het kader van WATERgraafsmeer een hele leuke bijeenkomst georganiseerd met Tauw adviesbureau. In een *Dragon's Den*-achtige setting zijn pitches gehouden. Ik mocht jureren en daar hebben we één idee uitgepikt, de waterbergende weg. Vervolgens zijn die twee mannen van Tauw gaan praten met mensen van het stadsdeel en Waternet om het idee verder uit te werken. Ik werd gevraagd om te bemiddelen in gesprekken met de beheerafdeling.”

“Ik heb die mensen van Tauw een fantastisch verhaal horen afsteken over wat zij konden realiseren, maar dat raakte niet aan het belang van de wegbeheerders. Dat hele verhaal ging totaal langs hen heen. Je zag ze langzaam een beetje indutten. Op een gegeven moment zeiden ze: ‘Ik begrijp niet waarom we het moeten doen. Ik begrijp er helemaal niets van.’ En die jongens van Tauw weer vertellen waarom het zo'n fantastisch idee was.”

“De hele simpele vragen die je moet stellen zijn: ‘Wegbeheerders, wat vinden jullie belangrijk als het gaat om wegbeheer? Wat zijn jullie drijfveren, jullie prioriteiten?’ Vervolgens kwam daar iets heel moois uit. ‘Veiligheid is voor ons heel belangrijk is, dat staat op nummer 1’ zeiden ze. ‘Ten tweede moeten mensen op een plezierige manier van de weg gebruik kunnen maken. En ten derde moeten het beheer en onderhoud goedkoop zijn, anders kunnen we het niet uitvoeren.’”

“Dan zie je dat veiligheid bijvoorbeeld ook gaat over ouderen die over straat lopen en niet mogen struikelen. De aller-grootste hindernis voor beheer zijn de rioolkolken in de weg. Daar is de stap vanaf het trottoir altijd veel groter, dus die weg wordt een bobbelige weg, en dat is voor ouderen een crime.”

“Toen hadden we een overeenkomstig punt te pakken, want waar gaat die waterbergende weg over? Over een weg waar geen kolken in zitten. Die jongens van Tauw hadden een weg in de aanbieding zonder kolken! De twee beheerders werden wakker, want het ging over veiligheid. Hun grootste bezwaar waren kolken, en nu zaten ze tegenover iemand die dat weg kon nemen. Toen wilden ze best op de koop toe nemen dat het ook nog goed was voor het waterbeheer.”

nog een heel gevecht geweest. De waterbergende weg is niet nieuw in Amsterdam, maar wel als onderdeel van groot onderhoud. Een mooi idee, maar in het begin stond het nog te ver van de techniek af. Dat leidde bij mij tot onzekerheid, want wie mag het oplossen als het niet werkt? Het was niet duidelijk of het onder onze verantwoordelijkheid viel of die van Waternet.”

De beheerders van het groen in de buurt mengden zich ook in het debat. Wat zou er met de bomen gebeuren als het water langer in de wijk blijft? En valt het onderhoud van de wadi's ook onder groenbeheer? Floris Boogaard: “De groenvoorzieningen leverden met name een discussie op. Doorslaggevend

waren de argumenten dat naast minder kosten en beter beheer, de ‘groene en blauwe voorzieningen’ ook een positief effect hebben op waterkwaliteit, waterberging, ecologie, fijnstof en geluidsreductie.”

Oude en nieuwe oplossingen

Van Houten: “Er is extra geld vrijgemaakt vanuit de Meerjaren Programma Fondsen om de waterbergende weg in Oost in de praktijk te brengen. Uiteindelijk kon de aanleg van de weg meegenomen worden in het groot onderhoud.”

De afdeling Beheer wordt vaak pas in de laatste fase van een project betrokken, legt Van Houten uit. “Het realiseren van een project duurt zo'n twee jaar, terwijl Beheer de komende twintig jaar verantwoordelijk is. Dan moet je het niet over de schutting kieperen, maar mag Beheer ook iets zeggen over de nieuwe materialen, vind ik.”

Volgens Van Houten was het vooral Waternet die de waterbergende weg wilde. “Vanuit Beheer zag ik geen voordelen, want wat bespaar je eigenlijk? Je moet er voor waken dat je niet als negatieveling te boek komt te staan, maar het moet wel realiseerbaar en beheersbaar blijven. We zijn uiteindelijk uit de beheerkwestie gekomen doordat er onder de oppervlakte niks gebeurt. Er komen dus geen bakken om het water op te vangen waarvoor we kabels moeten verleggen. De huidige waterbergende weg is eigenlijk een combinatie van oude en nieuwe oplossingen.”

Groen en grijs

Floris Boogaard is enthousiast over de participatieve werkwijze in Betondorp, maar erkent ook dat het een log proces is geweest. “Wat ik goed vind aan het WATERgraafsmeer programma is dat diverse beheerders van groen en grijs met

bewoners aan tafel gezet worden. Vaak wordt Beheer niet betrokken bij het ontwerp en mogen bewoners niet meebeslissen over hun eigen woongebied. Maar de kracht van dit soort overleggen is gelijk een zwakte: soms zijn de groepen te groot, heeft iedereen een mening, en moet je erkennen dat niet iedereen altijd aan tafel hoeft. Al die overleggen en creatieve sessies zijn nuttig, maar helaas ook kostbaar en intensief.”

Marcel van Houten vindt het absoluut een voordeel om vroegtijdig met meerdere partners aan tafel te schuiven en met elkaar in oplossingen te denken. “Vanuit Beheer waren we vroeger veel afwachtender. Nu vertellen we op tijd wat we willen. De verhouding met Waternet is daardoor een stuk beter geworden. We hebben elkaar absoluut gevonden.”

“Wat ik goed vind aan het WATERgraafsmeer programma is dat diverse beheerders van groen en grijs met bewoners aan tafel gezet worden.”

WATERgraafsmeer Layar app

Samen met ingenieursbureau Tauw heeft WATERgraafsmeer tijdens de International Water Week 2011 een applicatie ontwikkeld om projecten, objecten en wetenswaardigheden in de wijk Watergraafsmeer zichtbaar te maken op de smartphone. Voor iedereen met een iPhone of Android toestel is de Layar App in het Nederlands of Engels beschikbaar. Met de app kun je meer leren over bijvoorbeeld het project de Wilgenbootjes in Park Frankendaal. Wat normaal niet te zien is, wordt door de Layar App in 3d geprojecteerd. In de Julianavijver vlakbij het Amstelstation kun je de bezinkbak bekijken. Deze bak zorgt ervoor dat afgevoerd regenwater schoon in de vijver terecht komt.



WATERgraafsmeer was vier jaar lang een proeftuin voor vernieuwende, technologische ontwikkelingen. Dat heeft tot een aantal succesvol toegepaste innovaties geleid.

Pilot putklep

In 2007 sloeg Waternet alarm over de vele verstoppingen van regenwaterriolen in Amsterdam. De aanwas van vuil in de leidingen was groter dan de reinigingsdienst aan kon, met wateroverlast, klachten en kosten voor calamiteus onderhoud tot gevolg.

De problemen van verstopte regenwaterriolen en vervuiling van oppervlaktewater brachten Wietse Dijkstra, Ron Vogel en Wiebe Bakker van Waternet op het idee om de kolk te verbeteren.

Met een eenvoudige techniek houdt de putklep meer vuil tegen. De Putklep kan in iedere bestaande kolk geplaatst worden voor de opening van de leiding. Kolken hoeven dus niet vervangen of vernieuwd te worden. De klep wordt zo bevestigd dat hij bestand is tegen dieven en



vandalen. Op de Middenweg, een drukke winkelstraat in Watergraafsmeer, zijn de eerste van dertig putkleppen geplaatst.

Het beter tegenhouden van vuil betekent wel dat de zandvang van de kolk sneller vult, waardoor deze vaker moet worden leeg gezogen, maar de putklep is goed bestand tegen het geweld van de zuigmachine.

De investering leidt uiteindelijk tot flinke kostenbesparingen in het rioolbeheer want het voorkomen van problemen door onderhoud is vele malen goedkoper dan het oplossen van calamiteiten. Daarbij draagt de putklep bij aan schoner oppervlaktewater en minder wateroverlast bij een hevige regenbui.



Join the pipe

Casa 400 aan de Ringdijkstraat heeft eind 2013 als eerste hotel in Nederland een watertappunt van Join the Pipe in de lobby aangelegd. Stadsdeelwethouder Nevin Özütok tapte officieel als eerste een flesje water bij het tappunt. 'Dit tappunt stimuleert onze gasten hier hun flesje opnieuw te vullen en zo de vuilnisbelt van plastic wegwerpflessen te beperken,' zei Hans Vugts, directeur van Casa 400 en lid van de Raad van Inspiratie. Inmiddels staan zo'n kleine driehonderd tappunten door heel Nederland. Join the Pipe (www.join-the-pipe.org) zet zich in voor een eerlijke verdeling van schoon drinkwater met duurzame waterflessen, karaffen en watertappunten. Met de opbrengsten hiervan worden waterprojecten in ontwikkelingslanden gefinancierd. Het doel is om wereldwijd iedereen van schoon drinkwater te voorzien en het gebruik van wegwerpflesjes te beperken.

Sensoren in de Ringdijk

Watergraafsmeer is een dichtbebouwde stedelijke omgeving. De Ringdijk houdt de voeten van zo'n 25.000 inwoners droog, dus een vroeg waarschuwingssysteem is van belang. In de zomer van 2010 zijn in de Ringdijk zogenoemde Geobeads geïnstalleerd. Deze sensoren meten continu de conditie van de dijk. De resultaten zijn op afstand te lezen, in tegenstelling tot reguliere toetsing waarbij waterbuizen in de grond één keer per week met de hand worden afgelezen. Waternet is de eerste waterbeheerorganisatie in Nederland die 'Geobeads' in drie dijken geplaatst heeft.

De informatie die Waternet van de Ringdijk binnenkrijgt, draagt bij aan de kennis over dijken. Waternet en Stadsdeel Oost willen het gedrag van dijken beter begrijpen



en aantonen dat ze sterker zijn dan gedacht. Door het plaatsen van de sensoren hoefden niet alle bomen op de Ringdijk gekapt te worden. Zo kan er flink bespaard worden op



dijkverbetering. Het bespaart Waternet en de gemeente tijd en geld, en de burger overlast: hun voortuin hoeft niet meer op de schop.

Corné Nijburg, directeur van het Water Governance Center, heeft ruime ervaring met participatief werken. Hij vraagt zich af of de lessen van WATERgraafsmeer voldoende geborgd worden.

Anders omgaan met water is vooral anders omgaan met elkaar

Corné Nijburg houdt zich net als WATERgraafsmeer bezig met de organisatie van waterbeheer, en was zijdelings betrokken bij het programma.

“WATERgraafsmeer is niet uniek in haar zoektocht naar nieuwe werkwijzen. Ik kende Maarten Claassen van Waternet al via Leven met Water, een kennis- en innovatienetwerk waarin we acht jaar lang op zoek zijn gegaan naar nieuwe participatiemodellen. Anders omgaan met water is vooral anders omgaan met elkaar. Je kunt water zien als vijand, maar ook als vriend.”

Suboptimale oplossingen

“De oude omgang met water leidde vaak tot suboptimale oplossingen. Een voorbeeld: Als het hard regent loopt de Watergraafsmeerpolder onder en ligt er water op straat. Een traditionele oplossing zou zijn dat Waternet een nieuwe waterberging aanlegt zodat je weer tien jaar vooruit kunt. Maar in plaats daarvan kun je ook bewoners bij je plannen betrekken en meteen een parkje combineren met de waterberging. Neem de wensen van de bewoners serieus, dan gaan ze meedoen in plaats van tegenwerken. In Tiel wilden bewoners een hondenuitlaatpad bovenop een dijkversterking. Kijk wie er in de omgeving zitten van je waterinfrastructuurproject en probeer hen mee te krijgen. Zo koppel je verschillende oplossingen aan elkaar en creëer je

draagvlak voor je plannen. Als je goede verhoudingen kweekt, heb je meer kans op duurzame oplossingen. Dat kost in het begin meer tijd, maar die win je later makkelijk terug omdat je minder vaak de weg naar de rechter hoeft te gaan.”

“In de watersector zijn we gewend te zeggen: ‘Wij hebben het geld en wij zorgen ervoor dat mensen droge voeten houden’. Maar burgers worden mondiger en de middelen beperkter. Waterschappen moeten anders gaan werken. Die cultuurverandering gaat niet vanzelf. Het vergt een andere manier van denken en handelen en dat is lastig.”

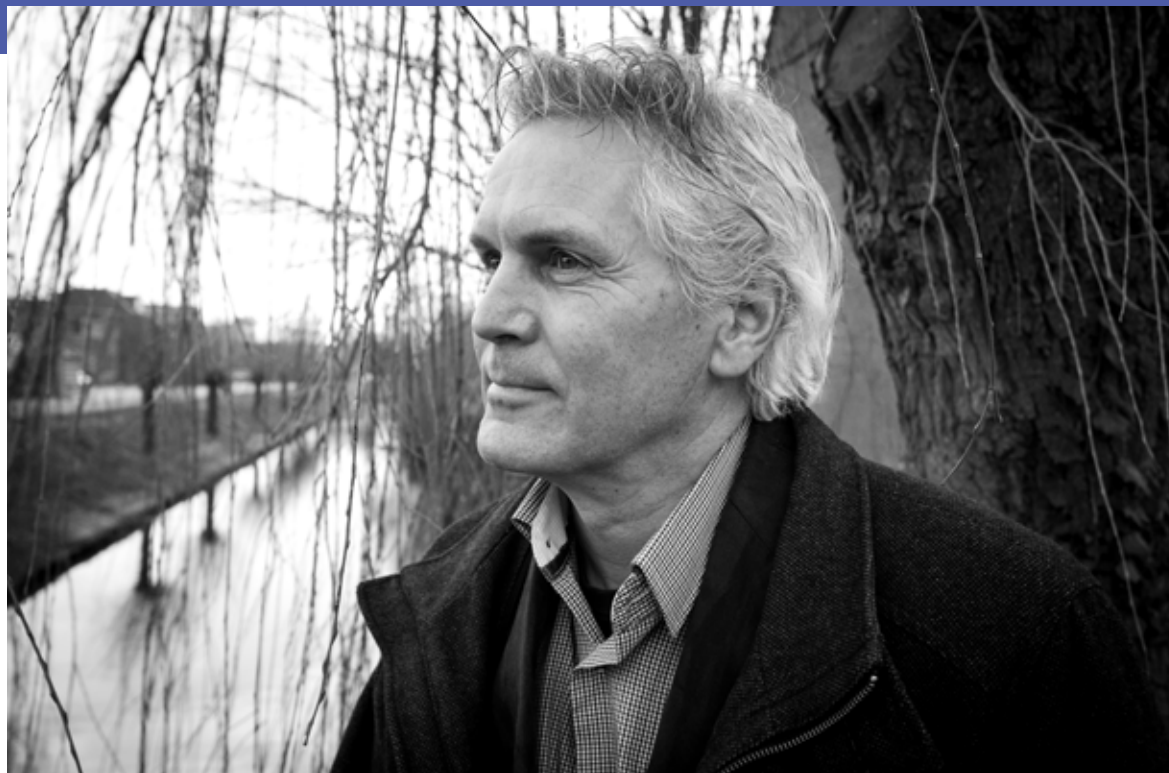
Hoe zet je zo'n cultuuromslag in gang?

“Een Maarten Claassen en een Paulien Hartog van Waternet kunnen dat wel willen, maar het laat zich moeilijk sturen. Een directie moet het ook willen. Het vergt een andere managementstijl, een nieuwe manier van aansturen. Veel hangt ook af van verwachtingsmanagement. Zodra het niet lukt, zie je dat waterschappen terugvallen op de oude manier. Dat is menselijk: je probeert iets nieuws, je ervaart weerstand, en je grijpt terug op wat je kent.”

Grenzen aan participatie

“Burgers en bedrijven waren gewend dat de overheid het wel voor ze oploste. Die vragen zich

Corné Nijburg



nu ook af: hoe serieus neemt de overheid ons? Gaan ze naar ons luisteren of hun eigen plannen uitvoeren? Participatie wordt te vaak ingegeven door overheden, die vervolgens verwachten dat het bedrijfsleven daar in mee gaat en het wel financiert. Ze vergeten zich te verdiepen in die bedrijven. Wat zijn hun belangen? Waar zitten de verdienmodellen?

Als je er vervolgens als overheid teveel subsidie tegenaan gooit, kan het belemmerend werken. Met subsidies proberen we nieuwe dingen uit, als het werkt moet het volgende project gefinancierd kunnen worden vanuit reguliere middelen. Denk bijvoorbeeld aan groene daken. Als je het goed doet, leidt het tot besparingen. "Participatie kent zijn grenzen. Burgers kunnen het niet allemaal zelf oplossen. Het werkt dus niet voor alle vraagstukken. Waterbeheer blijft maatwerk, elke situatie is anders. Wat dat betreft ben je nooit klaar met ontdekken."

Heldere kaders scheppen

"Uniek aan WATERgraafsmeer is dat het een complex programma met vele facetten was. Het was participatief, integraal en groots opgezet. Om te kunnen slagen heb je heldere kaders nodig en moet je tussentijds bijsturen. Als je participatieprocessen goed opzet, kun je echt een beweging op gang krijgen."

"Als je gaat samenwerken met nieuwe partners is het belangrijk dat je van tevoren helderheid schept over wat je wilt en wat je van een ander verwacht. Je moet heldere kaders scheppen. In WATERgraafsmeer zat die helderheid wel in

de ambitie, maar minder in het proces. Het was niet duidelijk wat wel en niet kon."

"Zo'n transitie naar een nieuwe, participatieve werkwijze gaat met kleine stapjes. In de WATERgraafsmeer wilden ze radicaal om en daarna kijken of het aanslaat. Zo'n grote ambitie is prima, maar werkt het ook? Als je systeem-sprongen maakt, moet je het proces goed monitoren; er continu een thermometer bij houden. 'Werkt route A niet, dan stellen we het bij en proberen we route B'. Het is een valkuil om niet tussentijds bij te sturen."

Wat vindt u ervan dat WATERgraafsmeer na vier jaar is afgerond?

"Als je het afrondt en afsluit is het eigenlijk mislukt. Je moet zorgen dat het gedachtengoed en de werkwijze gemeengoed worden. Het participatiemodel borgen in alle lagen van de bestaande organisatie gebeurt nog veel te weinig. Een simpel voorbeeld: Je stuurt een medewerker op een cursus creatief schrijven. Bij de eerste de beste brief die hij op het werk schrijft past hij enthousiast zijn nieuwe vaardigheden toe. Het afdelingshoofd gaat er vervolgens met een rode pen overheen: schrap, schrap, schrap, 'zo schrijven wij hier niet!'"

"Een gevaar van dit soort experimentele programma's is dat er veel wordt gepraat, maar uiteindelijk weinig gedaan. Je moet niet alleen met elkaar in gesprek gaan, maar ook echt andere dingen gaan doen. Tot welke veranderingen heeft WATERgraafsmeer uiteindelijk geleid? Als je dat kunt definiëren, help je ook anderen."

Grensoverschrijdend Watergraafsmeer

WATERgraafsmeer beperkte zich geografisch misschien tot Amsterdam-Oost, maar de invloed van het programma strekte tot ver over stads- en landsgrenzen en zelfs tot over de Atlantische oceaan.



"Ze hebben de successen wel naar buiten toe gevierd, maar moeten de nieuwe werkwijze nu implementeren binnen de eigen organisatie."

Het programma WATERgraafsmeer trok zowel landelijk als internationaal aandacht vanwege de participatieve aanpak van Waternet en Stadsdeel Oost in het toekomstbestendig maken van Watergraafsmeer. Het programma is van meet af aan omarmd door kennisnetwerken Nederland Boven Water, SBRCURnet en is opgenomen in het landelijke programma Kennis voor Klimaat, dat stedelijke waterproblematiek in kaart brengt.

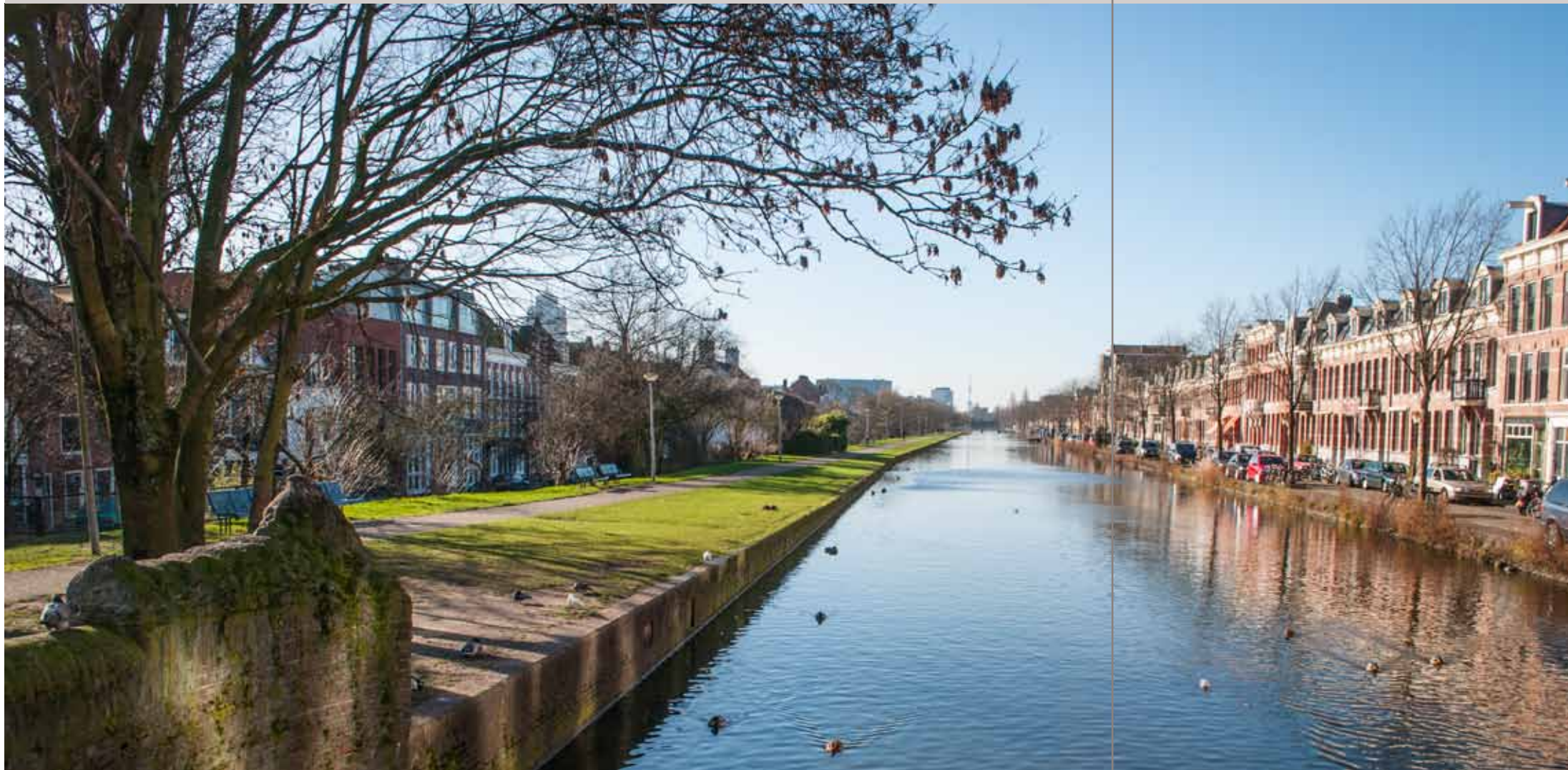
"WATERgraafsmeer liep als casus binnen Nederland Boven Water erg op de troepen vooruit," zegt Geert-Jan Verkade, programmamanager bij SBRCURnet. "Ze hebben het draagvlak en het begrip voor waterproblematiek vergroot door bottom-up gebiedsontwikkeling voorop te stellen. Waternet en het stadsdeel wilden het ruimtelijk domein met het waterdomein verbinden." Dat was in het begin erg zoeken. WATERgraafsmeer was een ambitieus programma, zegt

Verkade, dat na vier jaar nog niet is afgerond. "Ze hebben de successen wel naar buiten toe gevierd, maar moeten de nieuwe werkwijze nu ook verder implementeren binnen de eigen organisatie."

Ook bij de landelijke overheid wekte de werkwijze WATERgraafsmeer interesse. Christiaan Wallet is projectmanager klimaatbestendige stad bij het Deltaprogramma van de rijksoverheid en is regelmatig op bezoek geweest in Amsterdam-Oost. "We zijn in 2010 begonnen met het Deltaprogramma. WATERgraafsmeer is één van de pioniersprojecten en heeft als inspiratie gediend voor het werken aan het manifest Klimaatbestendige stad."

Wallet vindt vooral de coalitie-aanpak van WATERgraafsmeer interessant. "Met de Deltacommissaris hebben we ateliersessies met woningcorporaties en bewoners bijgewoond, en in Park Frankendael hebben we het educatieve project 'De slag op de Watergraafs-

Om te kunnen slagen heb je heldere kaders nodig en moet je tussentijds bijsturen.



meer' (de wilgenbootjes) bezocht." Co-creatie is het kernwoord voor wateropgaven in deze tijd, zegt Wallet. "Als overheden kunnen we de wateropgave niet meer alleen aan. We moeten het samen met lokale stakeholders doen."

Trans-Atlantisch bezoek

De aanpak van WATERgraafsmeer trok zelfs in Amerika aandacht. Dale Morris, senior econoom bij de Nederlandse ambassade in Washington, bezocht Watergraafsmeer meerdere keren. In 2010 bracht hij een delegatie van hooggeplaatste bestuurders en professionals uit Amerika mee. Die waren na orkaan Katrina erg geïnteresseerd in klimaatadaptatie en Nederlands watermanagement. Op initiatief van Waternet liep een groep van senatoren, congresleden, bestuurders uit New Orleans en diverse waterprofessionals een middag door de polder. De route

liep over de Ringdijk en door Park Frankendael. Dale Morris vertelt via een Skype-verbinding vanuit Washington: "Waternet liet ons zien hoe je omgaat met water in een dichtbebouwde stadswijk. Hoe voer je regenwater snel af? Hoe houd je het grondwater op peil? Die problemen spelen zowel in Amerikaanse steden als in de Watergraafsmeer. New Orleans ligt ook onder de zeespiegel en heeft een vergelijkbaar polderlandschap."

Na superstorm Sandy, die ravage aanrichtte in de staten New York en New Jersey, hernieuwde de aandacht voor Watergraafsmeer. In 2013 kwam Dale Morris weer op bezoek. "Wat zo interessant is aan het Nederlandse watermanagement is dat het centraal gestuurd is. Julie hebben een sterk ontwikkelde ruimtelijke planning. In Amerika is het veel minder gecoördineerd en wordt er meer op lokale kracht

gedreven. De bottom-up aanpak in de Watergraafsmeer is voor Amerikanen daarom heel herkenbaar. Net als in de Verenigde Staten worden bewoners bij het watermanagement betrokken. Dat het niet zoveel mag kosten, spreekt de Amerikanen natuurlijk ook aan."

Het Amerikaanse bezoek kan een aantal lessen trekken uit de Watergraafsmeer, denkt Morris. "Dat de *grassroots* aanpak werkt als je respect hebt voor lokale initiatieven. En dat watermanagement ook kleinschalig kan zijn." Wat Amerikanen vooral opvalt, is dat de Watergraafsmeer er zo mooi uitziet. "Zo'n park Frankendael vinden ze bijvoorbeeld fantastisch. Ze zijn het ook niet gewend dat je over een dijk kunt lopen. In de Verenigde Staten worden nog al te vaak grote betonnen wanden neer gezet om water tegen te houden. Watergraafsmeer leert ze dat veilig niet lelijk hoeft te zijn."

De internationale uitwisseling werkt twee kanten op. Nederlandse water professionals die betrokken zijn geweest bij het WATERgraafsmeer programma - onder andere Ton Schaap van de Amsterdamse Dienst Ruimtelijke Ontwikkeling - hebben meegewerkt aan het nieuwe stedelijk water plan voor New Orleans. Daarin zijn groene daken, waterbergende wegen en regentonnen opgenomen. Voorbeelden van wateropvang die ook in de Watergraafsmeer zijn toegepast.

Procesinnovatie

Ook Frans van de Ven, professor stedelijk watermanagement aan de TU Delft, schreef mee aan het waterplan voor New Orleans. Hij koppelde WATERgraafsmeer aan het onderzoeksprogramma Kennis voor Klimaat van Deltares. "WATERgraafsmeer was een procesinnovatie," zegt hij. "De insteek van het programma was dat waterbeheer in

dienst moet staan van de samenleving, en niet in dienst van de overheid en de beheerorganisatie. Het was in feite een grote zoektocht naar wat betrokkenen willen met water." En dan kun je erachter komen dat niet iedereen geïnteresseerd is in water. Van de Ven: "De eerste schok was dat bewoners niet zoveel willen met water, totdat je wat gaat veranderen."

Een zwakte van het programma is dat er in het begin veel gepraat is en weinig watersysteemkennis

"De insteek van het programma was dat waterbeheer in dienst moet staan van de samenleving, en niet in dienst van de overheid en de beheerorganisatie."

International Water Week en Wetskills

Twee keer deed WATERgraafsmeer aan de International Water Week in Amsterdam mee, in 2011 en in 2013. Watergraafsmeer was een dankbaar onderwerp van excursies. Het watersysteem, de inlaten en de dijken zijn tijdens de week door internationale bezoekers van dichtbij bestudeerd.

In 2011 vond ook de Wetskills Challenge plaats. Een groep internationale studenten presenteerde innovatieve oplossingen voor toepassingen in de Watergraafsmeer. Een groep van vier studenten won de AGV Water Innovation Award 2011 for Young Water Professionals met hun ontwerp 'Living with Water, and Loving it'. De jury preef de integrale en positieve benadering van het concept, waarbij niet alleen gekeken is naar technische oplossingen, maar ook naar hoe je plezier kunt beleven aan water.

is opgebouwd, denkt Van de Ven. "Dat heeft niet altijd tot effectieve coalities geleid." Hij is evengoed complimenteuz over de aanpak van WATERgraafsmeer, omdat het programma de waterproblematiek in al zijn facetten en complexiteit heeft willen benoemen. Van de Ven noemt drie belangrijke lessen die het programma over stedelijk watermanagement heeft opgeleverd: "Je moet de kennis uit een gebied ophalen, laten zien waar je mee bezig bent en ondernemerschap tonen."

Samenstelling

Saskia Naafs en Studio Teekens i.s.m.
Stadsdeel Oost en Waternet

Tekst, interviews en eindredactie

Saskia Naafs

Fotografie

Merlijn Michon

Ontwerp

Studio Teekens

Drukwerk

Drukwerk Consultancy

Oplage

2.000

Uitgave

Dit magazine is een éénmalige uitgave van Stadsdeel Oost en Waternet als afsluiting van het WATERgraafsmeer programma. Op 10 maart 2014 is het WATERgraafsmeer programma feestelijk afgesloten in Pakhuis de Zwijger in Amsterdam.

Contact

Wilt u nadere informatie over het programma of het WATERgraafsmeer netwerk?

Neem contact op met:

Maarten Claassen (Waternet)
maarten.claassen@waternet.nl
020 - 60 83 625

Pascal Hament (Stadsdeel Oost)
p.hament@oost.amsterdam.nl
020 - 25 34 128

www.WATERgraafsmeer.org

**QR-codes**

Introductie van Watergraafsmeer



Kunst van het polderen



Impressie Urban Lab 12 december 2011



Filmverslag Oogst op 10 maart 2014



